

ЈЕДАН РУКОПИС ЧИНА ЈЕЛЕОСВЕЋЕЊА ИЗ XIII ВЕКА — У МУЗЕЈУ ЈУЖНЕ СРБИЈЕ.

Рукопис је нађен у цркви Св. Атанасија у Премки код Кичева; а Музеју га је даровао проф. Тома Смиљанић 1926 год. Ранија судбина његова није позната. Из садржине види се, да је био намењен неком манастиру, јер садржи примедбе, које се односе на манастирски живот. Тако на л. 12 б. налазимо: ¹ и тако по ѡбѣ | чаю въ келнѣхъ си поко | њ. приѣмаю^т. и почив'ше | мало. и оударетъ оу ма | ло вѣло. и пою агрипнию. Даље на л. 18/18 б налази се канон св. Врачевима: Ицѣлению дателя. и чоу | дотвор'ца и свѣтил'к | веѣмъ ѡквиета се. дѣо | вною баготию. стѣти | пламень вѣрою про | хладиста. вѣр'нымъ | веѣмъ ицѣление по | данета. тѣмже. врачъ | ство дѣшевно имоуща (18 б.) стоюю ваю цркви. въ нѣ | же приѣгающе въпи | юмъ. бѣгоносца безмъ | здѣнника. мѣита хѣ ба | грѣхѡмъ ѡставление. На основу речи: стоюю ваю цркви. въ нѣ | же приѣгающе въпиюмъ, које читамо у томе канону, може се закључити, да се служба вршила у цркви, посвећеној св. Врачевима.

Вас. Марковић зна само за једну цркву св. Врачева, и то на Брегалници у с. Карбинцима.² Цар Душан у својој повељи од 1348 г. потврђује између других и ову цркву као метох манастиру Хиландару.³ Али од када она постоји? Кад је постала хиландарски метох? Да ли је и пре тога припадала манастиру? На сва та питања немамо одговора. Дакле немамо поузданих доказа, да је та црква постојала у доба, кад је постао наш споменик; али ипак није искључена могућност, да је наш рукопис писан баш за ту цркву св. Врачева у с. Карбинцима. Другу цркву св. Врача указује Д-р Рад. Грујић у с. Поточанима у Пологу (Гласник С. н. д. XII, 53).

Од корица књиге сачувала се само задња даска. Дрвена је, 1,10—1,20 см. дебела, иструла од времена, прогризена од црви. Са спољашње стране и по ивици обојена је затворено-кестењастом бојом. С тога се може мислити, да није ни била превучена кожом. Полеђина је била од затворено-кестењасте коже, од које су се сачували само незнатни остаци. На горњем делу корица остало је парче кожне врпце од копче.

Рукопис је писан на пергаменту жуте боје, доста дебелом, са више већих и мањих рупа, које су постојале још пре писања текста. Сваки лист обојен је по ивици затворено-кестењастом бојом. Књига има 72 листа. Први је испрљан, поцепан и раздеран на два дела. Листу 25 фали доњи угао. Остали су доста добро очувани. Лист је велик 16,8 × 11,2 см.

У споменику дају се разликовати два дела.

¹ Курзивом се штампају слова, која су у оригиналу писана цинобаром.

² Православно монаштво и манастири у средњовековној Србији, 115.

³ Šafařík, Památky, 101—102; Новаковић, Зак. Спом., 421—422.

Листови од 1 до 48, писани су кестењастим мастилом, имају на свакој страни 18, ређе 19 реда; само на л. 15 и л. 25 б. налазимо по 20 реди. Висина текста је 10,5—11,3 см., а ширина 6,5—6,7 см. Сваки ред садржи 17—18 слова, 3 мт. високих. Слова, као н, и, п, имају од прилике 2,5—3 мт. ширине, међутим ш, щ стижу 4, а м чак и 5 мт. ширине.

Листови пак од 49 до 72 писани су мастилом нешто затвореније боје, имају на страни увек 17 и само покатак 18 реда. Висина текста је 11,3—11,6 см., а ширина 7—7,3 см. Број слова у реду није свуда исти: на неким страницама има 16—17 слова, на другим пак само 14—15. Слова су 3 мт. висока, дакле имају исту висину, као и слова у првome делу, али на око изгледају шири од њих, и ако се то не да утврдити обичним сантиметром. И размак између појединих слова на многим страницама је већи, но у првome делу.

Циновар, прљавоцрвене боје, употребљује се доста често. Увек се налази у примедбама и упуштима за вршење службе. Њиме се обично пишу и почетна слова сваког одељка.

Почетна слова на лл. 146—386 пишу се обичним мастилом, али одликују се од осталих слова величином, формом и различитим украсима у облику тачке (уп. п на л. 166), цртице (уп. ѓ на л. 206), закачке (уп. л на л. 286, д на л. 366), колутића (уп. в на л. 146), препасача (уп. и, и на л. 336), крстића (уп. м на л. 316). На лл. 1—14а почетна слова имају најједноставнији облик, одликујући се од обичних слова само циноваром и величином, али почињући од л. 396, па до краја књиге, добијају компликованију форму. Она понекад претстављају комбинацију циновара, мастила и белих простора пергамента, а састављена су од стубића, колутића, пантљика и вितिца.

Књига нема ни орнамената ни записа.

Рукопис садржи чин јелеосвећења над болесним монахом, без почетка и краја. Почиње са речима: (и) сиџџ д (а ст)воритѣ да с(ѣ)вѣкоупи. з. љо (и) вѣсы | плѣтъ | пишенице. (в) љ вѣз | до. соли. (и) поставитѣ вѣ | вѣдѣ кадило. и поло | житѣ оужижѣ. з. па|личницѣ. з. и ми же ма|(з)ати се. (в)ѣ. (с)тр. (ш)рѣ. дне | (ѡ)ѣ. (с)ниѣ. (с)трѣ. (г)л. д. (ѡ)ѣ. (Ов)чѣ ѣсѣмѣ словеснаго | ти стада. и к тѣѣѣ | приѣѣгаю. пастырю | добромоу.⁴ Прекида се на речима стихире, која се пева, док трећи поп помазује болесника: Ты прѣдѣстательница. | и покровѣ мой дѣѣ. оу | пваниѣ и оутврѣѣ | ниѣ. щитѣ тврѣѣ. и | наставница и помощѣ | ница. и ѡ вѣѣѣ изѣѣ | вѣниѣ. и раздрѣ | шѣ | ниѣ прѣѣѣѣ. люѣѣѣ | напастиѣ. и спсѣниѣ | пристанище. и ѡѣѣѣ | ниѣ и помощѣ. и вѣѣ | коѣ ѡроуѣѣ. и ѡпаѣѣ...

Дакле, рукопис садржи готово цео чин. Тај чин јако се разликује од онога, који се налази у данашњем великом требнику. Разлика не постоји само у тексту молитава, стихира, канона, него чак и од јеванђеља само су два истоветна са садашњим чином. Осим тога његове радње, молитве и песме распоређене су међу обичним манастирским службама, испреплетајући се са њима.

Ево главних делова тог чина:

На вечерњи налазимо нарочите стихире после тропара дану (л. 1—26) и после прокимна (л. 26—46), тропар после ѡнѣѣ ѡпѣѣѣѣѣѣ (л. 46—56), молбу за болесника на јектенији (л. 56) и канон на етимону (л. 56—126), за којим се чита отпуст. Затим се служи агрипнија: и почиѣ | шѣ | мало. и оударѣѣ | оу | ма | ло вѣѣ. и поѣ | агрипнију | за вѣѣѣѣ (sic! л. 126). Агрипнија заузима лл. 126—306 књиге. После новог отпуста налази се наређење: И пото | (ч)тѣниѣ | стѣѣ | панѣѣѣѣ | мона. или крама | чтѣниѣ (л. 306); а затим имамо

⁴ Слова, постављена у загради, изгледала су или уништена, те се не могу прочитати.

допуне к јутрењи: *Кле^мпле. въ велико. била :· | почноу^ть. ют^сриноу^с ѿ^с w | бычаю^с*
 (л. 30б—38б) и ка литургији: *Лур^тгию. кле^мпле. в. ча. и събра | выш^семъ с^с. з. ѿ^пб^пь.*
даде^стъ и | мь. по (г) ѿ^срос^сфоу^сры. и при | чест^се. Единоу^с по w бычаю^с :· | и др^су. б^сцн.
і трет^юи. за него | же^ж сл^оу :· | и почно^ту. лур^тгию (л. 38б—72б).

Главни део чина јелеосвећења извршује се за време литургије. Ближе проучавање с те стране овог споменика остављам стручњацима теолозима. Овде ћу навести редом само апостоле и јеванђеља: Јак. 5. 10-16, Рим. 15. 1-7, Кор. 12. 27-31, 13, 1-8, Рим. 8. 14-21, Гал. 2. 16-20, Кол. 3. 12-16, Еф. 6. 10-17, ев. Јов. 5. 1-15, Лук. 19. 1-10, Мат. 10, 1, 5-8, Мар. 6. 7-13, Јов. 14. 27-31, Лук. 7. 36-50, Мат. 6. 14-21. Додаћу, да се и све молитве, осим једне, разликују од оних у данашњем чину и да свештеник не помазује јелејем само болесника, него *и* ^сначнѣт^а мазати ^сбо^лѣщаго :· *и* ^свѣ^х трѣ^хбоу^хю^хщи :· (л. 68б).

Рукопис споменика је српски устав из краја XIII в. У погледу облика слова, између два поменута дела књиге, разлике готово нема.

а стоји право, не излази из реда и има уску петљу, која се почиње каткад код самог врха вертикалне црте, али обично мало ниже, а спушта се увек до саме линије. Оно највише личи на *а* у Беседама пресвитера Константина из 1286 г., само је нешто шире од њега.⁵

в има праву вертикалну црту, праву протегнуту горњу црту, која се обично завршава дебелом тачком; петља има различиту величину, али обично је мала и ниска, понекад сва превучена мастилом. Слично *в* налазимо у више споменика друге половине XIII в.: у Сврлишким одломцима из 1273 г., у Шестодневу из 1263 г. и опет у Беседама из 1286 г.

Код *в* горња је петља мала, угласта, често превучена мастилом, увек додирује вертикалну црту. Доња петља много је већа и прилично округла. Слично *в* имамо у Шест. 1263 г.

г има вертикалну црту дебелу и праву, горњу пак врло танку и обично кратку; са слободног њеног краја спушта се дебела тачка. Такво *г* налазимо у Вукановом Јеванђељу. Имамо слично *г* и у Јеванђељу Гилфердинга Бр. 1 из 1284 г., (али код њега тачка је нешто мања), у Номоканону архиепископа Георгија 1305 године.⁶

д је уско; лева му је страна готово исто тако дебела, као и десна; ножице су праве, кратке, потпуно једнаке, смештене испод самога слова, уп. Бес. 1286 г. и Номоканон 1305 г.⁷

е врло је уско, покаткад са нешто ужим горњим делом, налик на *е* у Шест. 1263 год.

ж има главицу само, кад се употребљава као велико слово. Иначе горњег дела готово нема: средња црта готово не прелази у горњу половину слова, а од побочних заостају само танке и кратке цртице, као у Јев. 1284 г., Бес. 1286 г., Григоровићевом Апостолу 1277 г.⁸

Слово зело има облик *з*.

Имамо две врсте *з*. У првоме делу књиге глава код *з* пропорционална је са доњим делом слова, а репић се стрмо спушта доле готово у правој линији. Овај тип је најближи слову *з* у Бес. 1286 г., али обично има нешто ширу основу.⁹ У другом пак делу књиге поред овог типа имамо и други. Код њега је глава много мања од основе; репић дуго иде водоравно по

⁵ Лавровъ, Палеографическое обозрѣніе кирилловскаго письма. — Кад се позивам ниже на какав рукопис, не наводећи о њему ближих података, шаљем читаоца овом делу.

⁶ Лавровъ, Альбомъ снимковъ съ югославянскихъ рукописей болгарскаго и сербскаго письма, слика бр. 50.

⁷ Љ.

⁸ Љ. слика бр. 49.

⁹ Палеогр. обзор., слика бр. 221.

линији, па затим доста благо се заокружује и окреће у лево; водоравни део обично се украшава тачком или цртицом. Ово з донекле је налик на з у Јеванђељу Гилфердинговом, бр. 3, XIII века, али код овога водоравни део репића је краћи, а облина округлија.

Код и средња црта лежи скоро увек по средини слова; обично иде сасвим водоравно, понекад се благо пење на десно и чешће се украшава тачком. Најближе му је и у Бес. 1286 г., само оно нема тачке.

і такође покатак добија као украс по средини малу цртицу.

к састоји од два дела, која нису међусобно везана. Десни део представља линију, нешто искривљену, али врло мало и то на самом врху, и завршује се малом тачком, уп. Бес. 1286 г.¹⁰ и Јев. 1284 г.

л је уско; његове ноге подједнако су дебеле и разилазе се од самог врха слова. Оно је истоветно са л ужег типа у Бес. 1286 г.

Код м петља је врло широка, благо се заокружује те спушта на саму линију, али никад не и испод ње. Слово је врло широко, имајући каткад до 5 mm. ширине. Такво м можемо наћи у Шест. 1263 г., уп. и Апостол 1277 г.¹¹

Средња црта код н спушта се од самога врха леве црте ка средини десне или мало ниже, али врло ретко више. Најближе је н у Сврлиш. 1279 г.

о је врло уско, те с тога чешће бива превучено мастилом; доњи део је нешто шири и има угласту форму, уп. Бес. 1286 г. Врло ретко, и то само

на почетку речи, налазимо округло о, понекад чак и са тачком унутра: ^совѣхъ (л. 4 б); уп. Шестоднев. 1263 г.¹²

п је квадратно; горња црта је танка и може се украшавати одозго тачком, те тада слово потсећа на обрнуто ц, уп. јеванђелске листићи Радина, који ипак немају тачке.¹³

р има главу заострену и угласту, репић је прав, дебео, туп на доњем крају и понекад доста дугачак. Слично р нашао сам само у Вук. Јев. 4 и у Апостолу 1277 г.¹⁵

с је сасвим уско, истог типа са ѓ, уп. Јев. 1284. г.

т је налик на штампано слово. Горња црта је танка, а са обадва њена краја симетрично се спуштају две дебеле тачке. Слично т обично је у споменицама XIII в., али најсличније нашем је оно из Вук. Јев.¹⁶

Први део код ѿ има све особине обичнога о; код ѿ дужа црта има исту дебљину као и краћа, на горњем делу носи дебелу тачку, спушта се право или са малим наклоном у лево, а завршује се тупим крајем. Најближе је Сврлиш. 1279. г. и Јев. од 1284. г.

На крају реда сретамо и ѡ, чији доњи део претставља троугао, а посве симетричне и дебеле црте горњег дела високо се уздижу изнад реда. Мало

чешће у истом положају налазимо ѿ с малим округлим о изнад ѿ. Једном имамо и ѿ, у којем је ^св написано изнад о: ^счакѡло^ввиѣ л. 47/47 б.

ѣ има разне облике, које можемо видети чак на истој страници. Код једног типа налазимо елипсис неправилне форме, који сече по средини дебела црта са тупим крајевима; горњи део само се мало истиче изнад реда, међутим доњи се спушта доста далеко. По средини елипсис је украшен цртицом. Код другог типа елипсис замењује нека искривљена линија налик на развучено ѡ, која се по средини сече цртом, потпуно сличном са истом код ѣ првог типа. Донекле слично ѣ нашао сам у Бес. 1286 г., само је ту репић окренут у лево.

¹⁰ Ib., сл. бр. 222, шести ред доле.

¹¹ Альбомъ, слика бр. 49.

¹² Ib., слика бр. 48.

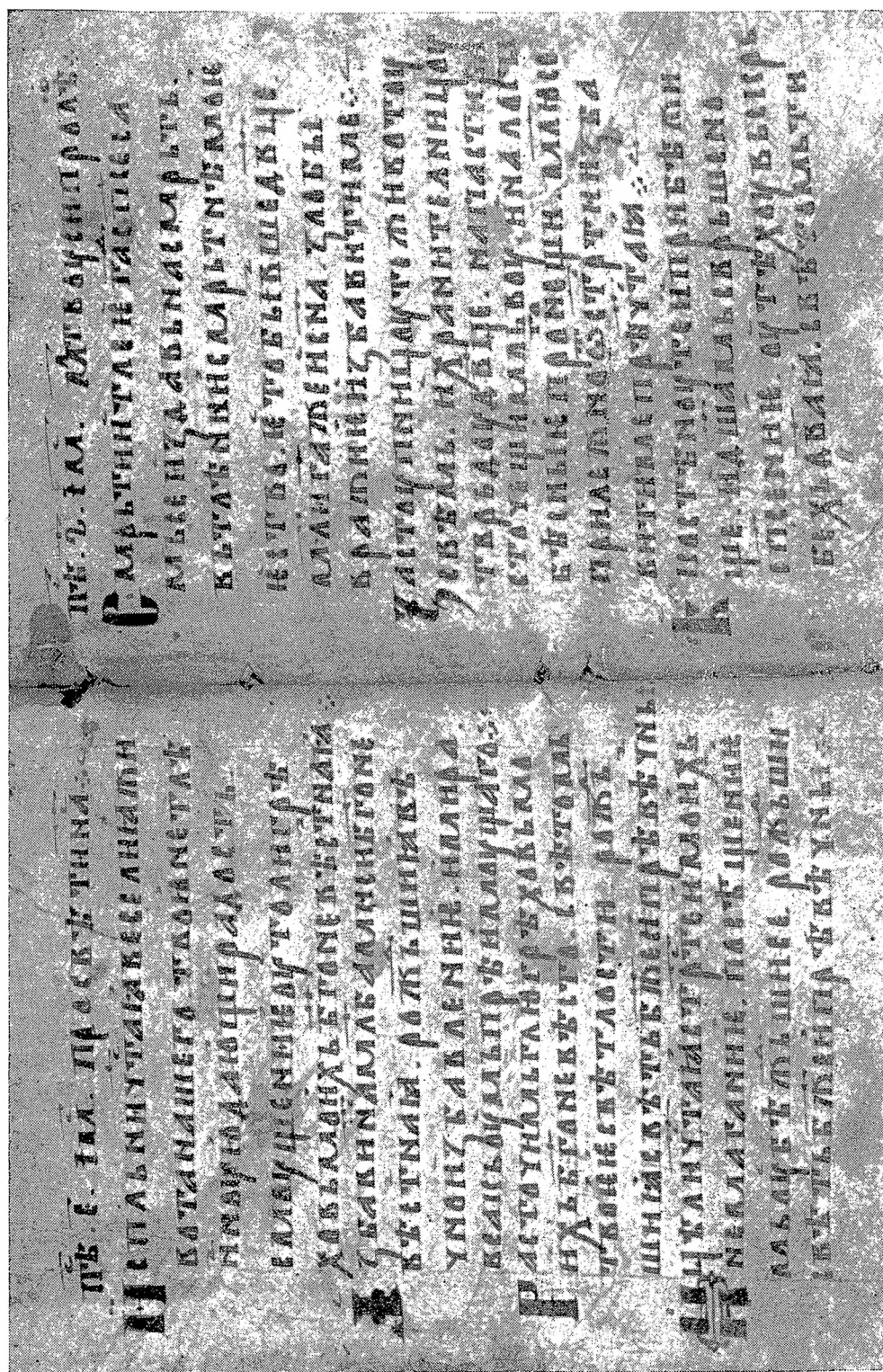
¹³ Ib., слика бр. 51.

¹⁴ Палеогр. обзор., слика бр. 177, пети и последњи ред.

¹⁵ Альбомъ, слика бр. 49.

¹⁶ Палеогр. обзор., слике бр. 176, 177.

Код χ обадве црте су дебеле и спуштају се испод линије. Она, која иде у десно, краћа је, нешто накрива и свршује се тупим крајевима; друга

Сл. 1. — Рукопис јелеосвећења XIII в., л. 336 и 34а. Снимак у оригиналној величини.

пак има на горњем делу тачку, а доњи њен крај нешто је тањи и спушта се каткад чак до доњег реда. Најсличније χ имамо у Бес. 1286. г.

w није развучено, заузима цео ред; његов доњи део је спљоснут о линију те добија нешто угласти облик, уп. w у Бес. 1286 г.

Врло је карактеристично ц. Његов горњи део је квадратан, репић претставља наставак десне црте, имајући исту дебљину, исти правац, чак и исту дужину, и свршава се тупим крајем. Ова десна црта може имати различит положај. Она се час спушта право доле, час се отклања у десно или у лево. На основи слова може стајати као украс тачка. Слично ц имамо у Бес. 1286 г.¹⁷ и у многим споменицима XIV в.

Споменик зна за три врсте ч. Цинобарно ч (л. 31) има чашицу. Она је велика, угласта, има једнаке стране, лежи у реду, а њена ножица је дугачка и спушта се испод линије. Слично ч нашао сам једино у Вук. Јев.,¹⁸ али овде се ножица не спушта испод линије. Код другог типа ч вертикална црта покаткад стоји потпуно усправљена, али чешће је нешто наклоњена у десно; у њеном горњем делу с леве стране додаје се мала цртица, те се слово завршује рачвицом или закачком, која му придаје форму штампаног ч. Такав тип ч обичан је у српским рукописима из краја XIII и прве половине XIV века; уп. код Лаврова Апостол 1277 г., Номоканон 1305 г., листиће Радина, Животе српских светаца XIV в. и др.¹⁹ Код трећег типа ч, који налазимо покаткад само у првоме делу књиге, горњи крај слова се расцепљује, стварајући рачвице са врло малим удубљењем. Слично ч имамо у Шестодневу 1263 г.²⁰ и у Бес. 1286 г.²¹

Код ш све три црте су исте висине и дебљине, све су праве и стоје на једнаком размаку једна од друге; доња црта је тања од осталих, уп. Шест. 1263 г., Бес. 1286 г. и др.

ш је уопште налик на ш; репић претставља наставак средње црте, истога је правца и исте дебљине, а завршује се тупим крајем; основна црта покаткад је украшена са две тачке, уп. Сврлиш. 1279 г., Номоканон 1305 г.²² и Животе XIV в.

ѡ и ѣ у споменику не постоје.

ѡ има потпуно праву вертикалну црту, а петљу малу, ниску и широку. Код ѡ су обадва дела слова одвојена; десна црта често се украшава по средини цртицом, уп. Сврлиш. 1279 г. и Номоканон 1305 г.²³

ѣ има правилан и леп облик, налик на штампано слово. Нешто се уздиже изнад реда; његова рамена имају на крају две симетричне тачке. Петља мала, ниска и широка, као и код ѡ. Најсличније ѣ налазимо у Апостолу 1277 г.,²⁴ а такође у Шест. 1263 г. и Бес. 1286 г., само што је ту петља нешто виша и ужа. На измаку реда, и ако врло ретко, имамо дугачко уско ѣ, које се високо уздиже изнад реда: сѣѣ|мѣ л. 61 б, прѣ|ждѣ 70 б.

Код ѡ, ѡ, ѡ десни део слова пише се, као обично а, о, ѡ; средња црта код ѡ лежи у горњем делу слова, упирући се у петљу а; код ѡ она саставља једну целину са језиком слова ѡ и обично лежи тачно по средини слова или се спушта мало ниже; код ѡ њен положај се мења, али обично она се налази тачно по средини слова и лежи потпуно водоравно. ѡ обично, а ѡ понекад има на средњој црти тачку.

ѡ има различну форму, али увек је састављено само из правих линија. Обично цео горњи део слова лежи у реду, а дебела и тупа средња црта далеко се спушта испод реда (уп. лл. 13, 31 б, 39, 47 б, 63, 63 б, 64, 66 б, 68). Она час пролази тачно кроз средину слова, час сече његову десну страну. Код другог типа ѡ мала главица лежи у горњем делу реда, а репић мањи но код првог типа, лежи у реду и само се нешто спушта испод њега (лл. 41б, 45), уп. Шест. 1263 г.²⁵

¹⁷ Ib., сл. бр. 224.

¹⁸ Ib., сл. бр. 171.

¹⁹ Альбомъ, слике бр. 49, 50, 51; Палеогр. обзор, слика бр. 249; уп. Карскій, Очеркъ славянской кирилловской палеографии, изд. 1901 г., стр. 208.

²⁰ Альбомъ, слика бр. 48.

²¹ Палеогр. обзор, слика бр. 219.

²² Альбомъ, слика бр. 30.

²³ Ib.

²⁴ Ib., слика бр. 49.

²⁵ Ib., сл. бр. 185.

Код ѓ кружић се пише као обично ѓ; водоравна црта сече га готово код самога врха и са обадве стране има две симетричне тачке, као т и ѓ, уп. Јев. 1284 г.

Како се пише в, рекли смо под словом оу.

Везана слова врло су ретка и спадају у најобичније типове. То су а и у (кау^н лл. 14, 14 б, 15 и др., зау^т л. 12 б, рау^де се л. 12 б, рау^ди се л. 36 б и др.), л и у (лу^р лл. 31 б, 45 б), м и р (имк[†] л. 44 б и др.), р и ѓ написано у форми крстића изнад р (прсто[†]е л. 14, грхо[†]ва л. 13, вьзр[†]ва л. 46), и ѿ.

Титло се пише као танка црта, дугачка од прилике као два, ретко као три слова. Обично она има једну тачку по средини, али врло често и две или три тачке. Најређи је облик са једном тачком на десноме крају. Кад се слово изнесе изнад реда, може остати и без титла (најчешће м, д, т), али обично има одозго танку црту, сасвим праву или мало извијену. Она може имати једну, две и три тачке, као и свако титло, али више пута нема ниједне.

На месту изостављенога љ или љ обично се стави изнад реда пајерак '.

Кад самогласник почиње слог, обично има изнад себе spiritus lenis', spiritus asper', покаткад две тачке ", врло ретко једну тачку '. Исто видимо и код ѓ, љ и ю у почетку речи и после самогласника.

Прелазимо на употребу појединих слова.

Слово і пише се готово увек без тачке, као и у Мирос. Јев., али употребљава се много ређе но у њему. Пише се систематски у формули имк^р (л. 44б и др.), готово систематски у имену Исус (ис[̃] л. 46 и др., али и ис[̃]а л. 46 и др.), само понекад на почетку неких других речи: из[̃]зави л. 33б, иц[̃]клени[̃]е л. 35, и[̃]вана л. 67, и[̃] по л. 61, и[̃] трети л. 38б и др. Много ређе налазимо і на крају реда: вид[̃]и[̃]тъ л. 46, ми[̃]ноу[̃]ти л. 46 и сасвим изузетно у средини реда после сугласника: в[̃]и[̃]езда л. 42б.

w се употребљава много ређе, него у Мирос. Јев. Оно се пише само на почетку речи, а у средини речи после самогласника: в[̃]и[̃]ц[̃]клени[̃]е л. 4б, ѿ[̃]ла[̃]е л. 20, ѿ[̃]каан'наго л. 21, ѿ[̃]ва[̃]кче[̃] се л. 21б, ѿ[̃]би[̃]а[̃]ны[̃]е, ѿ[̃]ны, ѿ[̃]др[̃]а л. 27, ѿ[̃]де[̃]жа л. 27б, и др., и[̃]ва[̃]на л. 68, и[̃]ва[̃]кима л. 67б, и[̃]ва[̃]ники[̃]а л. 68, и[̃]се[̃]ва л. 8б, ф[̃]арис[̃]к[̃]ва л. 53б и др. Једном имамо ѓ с тачком унутра: ѓ[̃]во[̃]и[̃]х[̃]а л. 4б, једном широко О: О си[̃]х[̃]а л. 60. Предлог ѓ[̃]тъ и почетна група ѓ[̃]т доследно се пишу као ѿ. Зато после сугласника w никад се не пише; једини изузетак чини при[̃]ле[̃]жи[̃]w л. 8б. Дакле употребом w и ѓ наш споменик јако се разликује од Мирос. Јеванђеља.

Засебан случај имамо код цинобарних и великих слова. Ту важи правило, да се почетно О пише као велико О, а предлог ѓ[̃]тъ и почетно ѓ[̃]т као ѿ. На 18 правилних случајева са О: Об[̃]разоу[̃] л. 12, ок[̃]ръ[̃]сть л. 61, ок[̃]тини[̃]е л. 38б, Ом[̃]ыи л. 27, Ом[̃]ыи л. 71б, о лл. 13 (8), 13б, О лл. 13б, 14б, 17 (2) имамо само три са w: w по[̃]би л. 23б, wчи[̃]ма л. 10б, wд[̃]к[̃]не[̃] л. 9, а на 24 случаја са правилним ѿ: ѿ лл. 31, 31б, 41б, 42б, 45б, 48б, 51б, 53б, 55б, 58б, ѿпо[̃]у лл. 12б, 30б, ѿп[̃]кло л. 63, ѿп[̃]к лл. 63 (5), 63б (4), ѿсто[̃]упи[̃]те л. 63 само један пример са w: wч[̃]е л. 68б и један са О: Оч[̃]е л. 66б.²⁶ Велика слова, а нарочито цинобарна, тачније чувају особине оригинала. Она су одвојена од осталог текста и местом, где се пишу и формом и величином и бојом, те с тога

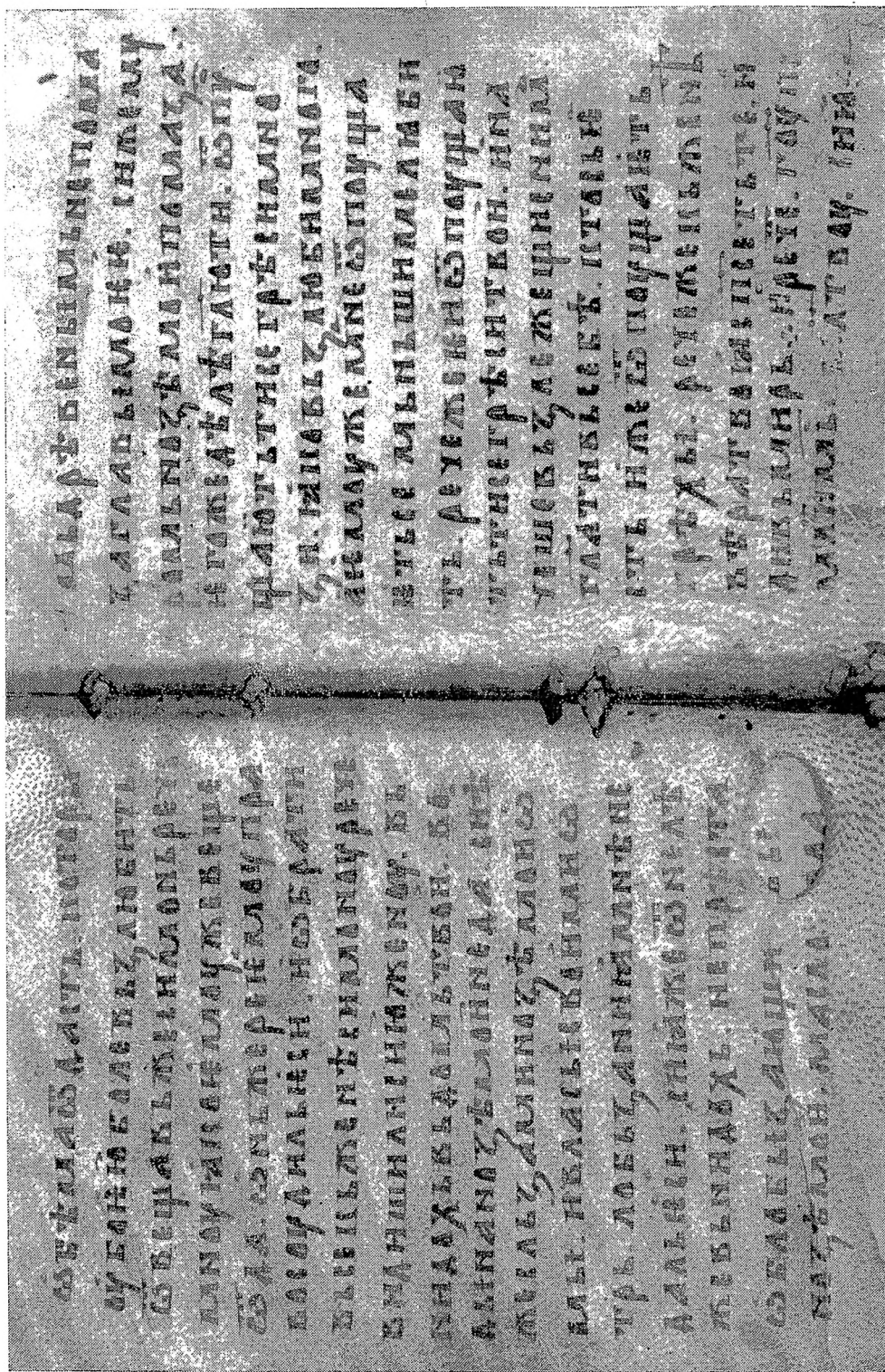
²⁶ Овамо односим и случајеве: о из[̃]авити л. 29б, ог[̃]жна л. 27, о[̃]ца л. 65б. где w има нарочито облик: слово је састављено од два испреплетена правоугаоника, једног вертикалнога и једног водоравнога.

За разлику од Мир. Јев. наш споменик никад не употребљава за самогласник у знак ψ . Само двапут нашао сам ψ без првог дела, и то у лигатури: $\mu\psi$ лл. 31б. 45б. Обично у свима положајима налазимо само ϕ , али на крају реда може се наћи и ς , $\omicron$ и ψ : стр8|помѣ л. 38б, $\psi\kappa\phi\omicron$ |внѣ л. 47/47б. $\mu\psi$ л. 24, $\varsigma\mu\psi\psi$ |ва л. 27 и др. Изузетка готово нема: $\phi\pi$ л. 37б, $\mu\mu\varsigma\epsilon$ л. 29, $\varsigma\phi\kappa\varsigma$ л. 36б, $\psi\mu$ л. 38б, $\kappa\mu\psi$ л. 41б, $\varsigma\mu\psi$ л. 38б, $\varsigma\psi\tau\psi$ л. 52б, $\psi\kappa\phi\mu$ л. 51б. Уз то у оба прва случаја ς , како изгледа преправљено је из $\omicron$, а сви примери са ψ , осим последњег, налазе се у упуштвима за вршење обреда, где се поготову свака друга реч скраћује.

Употребљавањем **и** и **ѣ** Чин се јакo разликује од прве руке Мир. Јев., али зато се слаже са правописом Глигорија. Слово **и** се пише и на почетку речи и у њеној средини иза самогласника. Има само две врсте изузетака. Једни се налазе на крају реда: **ѣжиѣ** л. 50, **ѣжиѣ** л. 126, **промышлениѣ** л. 3, **прѣславнаѣ** л. 8, **прѣчтаѣ** л. 6, **сиѣ** л. 566, **ѣко** л. 576, други напротив у почетним великим и цинобарским словима. У последњем случају никако се не пише **и**, него увек само **ѣ**: **ѣви се** л. 6, **ѣко** лл. 56, 136, 146, 386, 39, 41, 71, **ѣко** лл. 22, 236, 24, 30, 34. Једини изузетак чини **иже** л. 39. Засебно стоји облик **иѣѣвлено** л. 606, где је преписивач прво написао по свом изговору **и**, па затим, опазивши своју погрешку, преписао је из оригинала и **ѣ**. **ѣзмоушениѣ** л. 43 је погрешка, која је постала због случајног изостављања и **ѣ** великих и цинобарских слова свакако је узето из првог оригинала Чина. Али **ѣ** у облику **иѣѣвлено** л. 606. и на крају реда показује, да је тај оригинал писао **ѣ** и у средини текста. Преписивач сачувао га је на крају реда, пошто заузима мање места од **и**.

у пише се у грчким речима: ѿѿга л. 29, јеванђеље (ѿѿлиѿе л. 55 и др.), алилуја (алилѿ лл. 426, 51 и др.), литургија (лѿтургиѿ л. 66, лѿргиѿ л. 386 и др.), кѿмѿбѿлѿ л. 48, кѿра л. 68. Реч миро има обично в; мѿромѿ лл. 56, 57, али и и: мѿра л. 55 б. С друге стране и у речи мѿрѿ једном налазимо в: мѿр (= мѿромѿ) л. 24.

Дакле и Чин полази, као и Мир. Јев., од неког споменика, који није знао за јотована слова и и ю, употребљавајући место њих к и е. Сем тога није ни знао ни ѡ, изузевши можда лигатуру ѡ̃.

Сл. 2. — Рукопис Јелеосвећења XIII в., л. 56б и 57а. Снимак у оригиналној величини.

Као и остали српски богослужбени споменици из средњег века, и овај Чин води своје порекло од оригинала, чији текст није био српски. Само језик тог далеког оригинала није био, као обично у сличним случајевима,

л. 326, ^ѡспѣлѣ л. 376 (два пута), пошто у овим речима ^д уметнуто изнад реда и титла обично скраћују само први део речи. Облик ^ѡсвѣжитѣ л. 53 стоји засебно. Ту имамо ^ѡ у затвореном слогу, а знак изнад реда тако се необично пише, да га можемо читати и као ^ѡ и као ^ѡ. Држим. да је ово изостављање ^ѡ проузроковано мешањем ^ѡ и ^ѡ у македонскоме оригиналу рукописа, као што је изостављање ^ѡ у речи ^ѡни^ѡч^ѡтен^ѡноу л. 286 проузроковано мешањем у њему ^ѡ и ^ѡ. N. sg. m. ижѣ лл. 516, 596, нема ^ѡ из ^ѡ, него је по Иљинскоме из индоев. ^ѡ И тај облик могао је већ постојати у старословенској подлози Чина. срѣбрѣникѣ л. 56 са ^ѡ место очекиваног ^ѡ може да буде или погрешка обичног типа или образовање од нарочите форме корена.

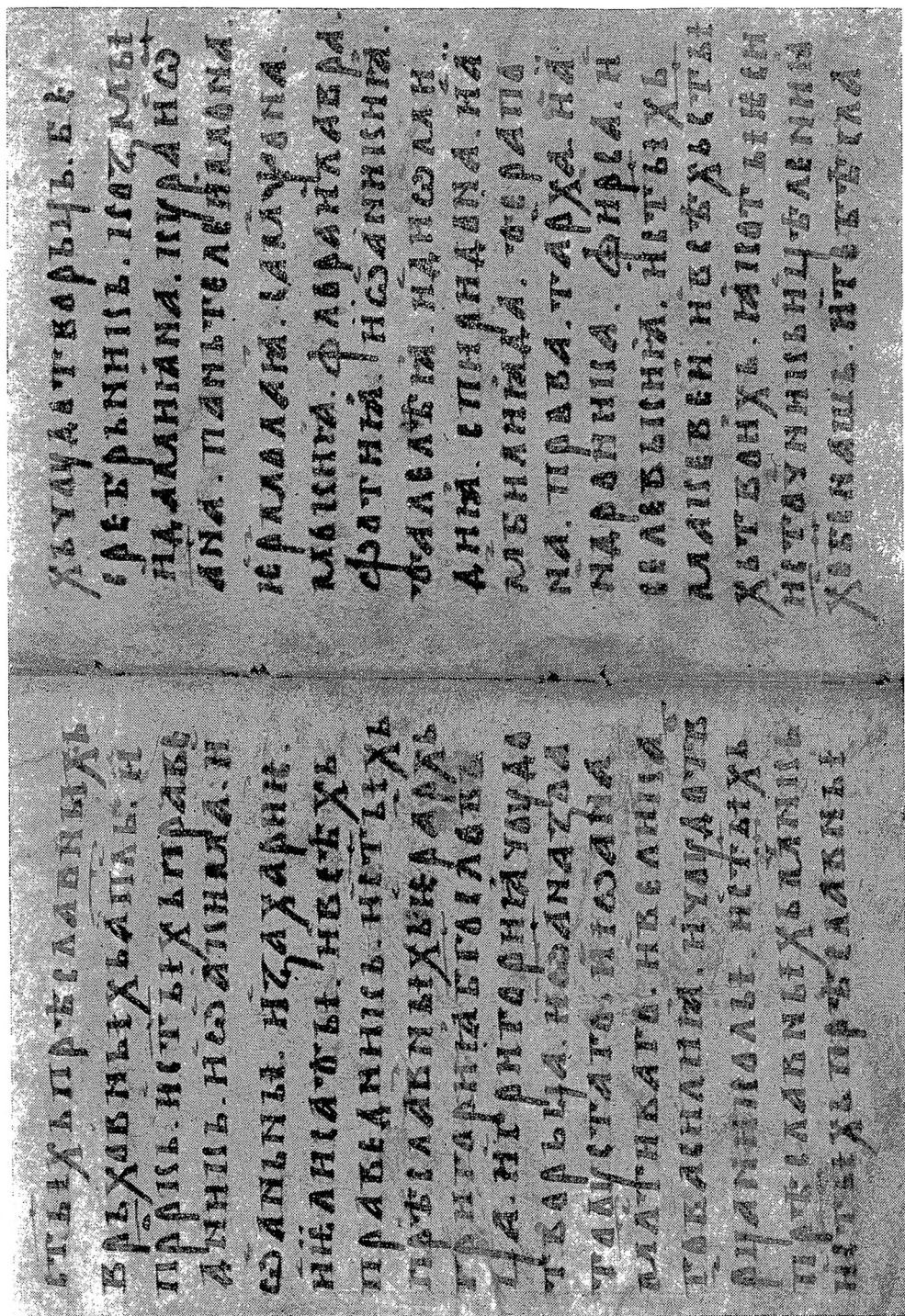
Из старословенске подлоге узео је преписивач и стално употребљавање ^ѡ иза ^ѡ г, к, ^ѡх: ^ѡнедоу^ѡгы л. 66, ^ѡнакѣ л. 46, ^ѡдѣ^ѡгы лл. 2, 4 и др. Сам је он изговарао иза њих и, али врло ретко испољава ту особину свог говора, обично само у извесним речима: ^ѡизгибѣ^ѡем л. 40, ^ѡпогибѣ^ѡем лл. 5, 41, ^ѡпогибѣ^ѡноу лл. 16 (двапут), 366, 37, 376, 64, ^ѡпогибѣ^ѡшимѣ л. 49, ^ѡпогибѣ^ѡль^ѡноу^ѡю л. 26 (уз ^ѡ у јеванђељском тексту ^ѡпогибѣ^ѡшаго л. 466), али и ^ѡаки л. 48, ^ѡвсачѣскимѣ л. 16, ^ѡвсачѣскихѣ л. 366, ^ѡгрѣ^ѡхи л. 716, ^ѡхитрѣ^ѡсти 276 и још у неким случајевима. Засебну групу чине речи грчког порекла: ^ѡархистратигѣ л. 40 и њакима л. 676, ^ѡи^ѡѡ^ѡникѣ, ^ѡмокиѣ, ^ѡсѣлѣ^ѡвѣ^ѡкиѣ л. 68. Свакако грчке групе ^ѡх, ^ѡѡ, ^ѡѡ имали мекши сугласник, него словенски ^ѡгѣ, ^ѡкѣ, ^ѡхѣ. Шта се дакле односи на употребљавање ^ѡ и ^ѡ иза ^ѡ г, к, ^ѡх, Чин је архаичнији од Мир. Јев. и стоји ближе ка својој старословенској подлози.

Иза осталих сугласника ^ѡ и ^ѡ доста се добро чувају. Малобројне примере мешања ^ѡ и ^ѡ морамо поставити у главноме на рачун српског преписивача, и ако је појединих случајева овог мешања могло бити и у његовом оригиналу. ^ѡѡ место и налазимо у речима: ^ѡбл^ѡуд^ѡныѣ л. 706, ^ѡи^ѡровѣ^ѡ дѣ^ѡщерѣ л. 656, ^ѡи^ѡцѣ^ѡлѣ^ѡлѣ л. 60, ^ѡкѣ^ѡ матѣ л. 466, ^ѡправѣ^ѡд^ѡныѣ л. 3, ^ѡсѣ^ѡзѣ^ѡды л. 556, ^ѡсѣ^ѡсл^ѡужѣ^ѡници сѣ л. 616, N. pl. ^ѡудѣ л. 476 и ^ѡкѣ... ^ѡбл^ѡг^ѡостѣ^ѡны л. 466, ^ѡсѣ^ѡлѣ^ѡ л. 48. Два последња примера могу да буду и погрешке обичног типа. Навешћу овде и случајеве са ^ѡ на месту ии: ^ѡизб^ѡран^ѡны ^ѡбж^ѡи ^ѡстѣ л. 546, ^ѡне^ѡмощ^ѡны л. 11, ^ѡстѣ^ѡ врачѣ^ѡ л. 36, ^ѡми^ѡрь сѣ. Што се тиче реченице: ^ѡкѣ^ѡ тѣ^ѡхѣ^ѡ сѣ^ѡлѣ^ѡжѣ^ѡшѣ^ѡ мно^ѡж^ѡтво ^ѡболѣ^ѡщихѣ^ѡ. ^ѡслѣ^ѡпы. ^ѡхр^ѡмы. ^ѡсо^ѡухѣ^ѡ. ^ѡча^ѡющ^ѡихѣ^ѡ ^ѡвѣ^ѡзм^ѡощ^ѡен^ѡни ^ѡводѣ^ѡ л. 43, преписивач могао је држати облике ^ѡслѣ^ѡпы. ^ѡхр^ѡмы. ^ѡсо^ѡухѣ^ѡ за први падеж множ.²⁷ У томе случају имали бисмо и ту ^ѡ место и. Односно облика I. pl. ^ѡмы^ѡтой^ѡмѣ^ѡцы л. 366 и Ac. pl. ^ѡпраз^ѡно^ѡлю^ѡбѣ^ѡцы л. 38 ћемо расправљати под словом ц. Напротив и место ^ѡ налазим иза р: ^ѡскри^ѡкан^ѡтѣ л. 596 (два пут), шта је последица бркања тврдог и меканог р од стране преписивача или можда још у његовом оригиналу, у корену сѣ^ѡлѣ^ѡлѣ^ѡлѣ лл. 14, 33, 446, 61, 686, ^ѡвѣ^ѡси... л. 476, ^ѡпоси^ѡлатѣ л. 51, у облицима: ^ѡлѣ^ѡка^ѡви^ѡхѣ л. 14, ^ѡсѣ^ѡдѣ^ѡлѣ^ѡни^ѡи ^ѡгрѣ^ѡхѣ л. 7. Ови примери доказују, да је преписивач изговарао ^ѡ исто тако, као и и.

Рукопис има доследно и^ѡѡ, и^ѡѡ, и^ѡѡ итд.: ^ѡбл^ѡг^ѡотѣ^ѡ, ^ѡбж^ѡиѣ л. 236 и др. Једини изузетак из ^ѡиз^ѡравѣ^ѡлѣ л. 36, и то на крају речи. Потпуна доследност овог правописа показује, да је преписивач нашао тај правопис у свом ори-

²⁷ Свакако је нашао у оригиналу неодређени облик G. pl. ^ѡслѣ^ѡпы, ^ѡхр^ѡмы, ^ѡсо^ѡухѣ или можда још ^ѡслѣ^ѡпы, ^ѡхр^ѡмѣ, ^ѡсо^ѡухѣ (уп; Зогр. Јев. и Врач. јев.), није разумео тај доста необичан облик, те заменио ^ѡ или ^ѡ са ^ѡ.

мамо и, него или ѓ, дакле лѣ, нѣ, рѣ, или а, дакле ла, на, ра. Свакако лѣ, нѣ, рѣ Србин преписивач узео је из свог старословенскога оригинала, пошто је изговарао после сугласника глас а. А пошто је код њега слово и

Сл. 3. — Рукопис Јелеосвећења XIII в., л. 676 и 68а Снимак у оригиналној величини.

означавало ја, није нашао за угодно, да га употреби овде као знак за а после палаталнога сугласника. С тога дошао је на мисао, да пише ла, на, ра, можда под утицајем примера са ра место рѣ, које је нашао у своме оригиналу. Али и овај правопис није доста тачно одговарао изговору српског преписивача, зато и није могао да сасвим истисне форме са лѣ, нѣ, рѣ.

Најлакше је ишло са *р*. Пошто је *р* у говору преписивача постало већ тврдо, он је и стару групу *r'ja* изговарао као *ра*, а по свој прилици нашао примере са таквим *ра* и у оригиналу дела. С тога примери са *ра* трипут су бројнији од ових са *рѣ*: уп. *воура* лл. 9, 22б, *въдвараѣма* л. 16б, *мора* л. 22б, *мытара* лл. 22б, 27, *протварающа* л. 26, *прѣтварающи* л. 36, *смѣраѣ* л. 24, *цѣра* л. 35 против *самарѣньскѣ* л. 49, *оукарѣющихъ* л. 45, *цѣрѣ* л. 8. Друкчије је стајало са *л*. Како изгледа, преписивач изговарао је *л* и пред тврдим самогласницима као средње *l*, много мекше од старословенскога *л*. Зато у његовоме изговору стара група *la* много се приближила групи *l'a*. С тога примера са *лѣ* имамо готово толико, колико и ових са *ла*: уп. *вагоулаѣ* л. 32б, *Болитаѣ* л. 34б, *ѣго же дѣлаѣ* л. 57, *застоупитеѣ* л. 28, *избавитаѣ* лл. 11, 6б, *ицѣлаѣ* лл. 13б, 24, 65, *ицѣлаѣиши* л. 35/35б, *кѣтителѣ* л. 67, *мѣлѣ* л. 55б, *помышѣю* л. 50б, *спѣтаѣ* л. 36б, *спѣситаѣ* л. 37б, *творитѣлѣ* л. 32б, *таѣ* л. 59б (2) уз *дѣтѣла* л. 18, *застоупитеѣла* л. 15б, *ицѣлаѣ* л. 6б, *ицѣлаѣюща* л. 19, *ицѣлаѣ* л. 15б, 38, 60б, 61, *ицѣлаѣищаго* л. 6б, *ицѣлаѣюща* л. 66б, *ицѣлаѣюще* л. 4, *ицѣлаѣ* л. 65б, *раздѣлаѣеть се* л. 55, *сѣдѣтѣла* лл. 10, 6б. Али у старој групи: уснени самогласник са *l' + ja* пише се готово увек *лѣ*: уп. *бѣлаѣ* л. 65, *избавѣлѣ* л. 54, *избавѣлѣ* л. 3б, *избавѣлѣма се* л. 7б, *избавѣлѣюща* лл. 19б, 22, 26б, 66б/67, *исправѣлѣ* л. 65, *иѣковаѣ* л. 41б, *наставѣлѣ* л. 54, *наставѣлѣ* л. 28, *ѡживѣлѣ* л. 65б, *потапѣлѣма* лл. 5б, 20, *прославаѣлѣма* лл. 12б, 34б, 41б, *прославаѣлѣть се* л. 14, *прѣставѣлѣти* л. 48, *сѣставѣлѣю* л. 53, *оумръщѣлѣ* л. 47б уз 4 примера са *ла*: *каплами* л. 27б, *потрѣклаѣющи* л. 35б, *прославаѣлѣ* л. 27, *римѣномѣ* л. 45. Можда ово *л* било је много мекше од *л* у првој групи. Али што се тиче *и*, преписивач је добро разликовао *и* од *и'*, дакле и *па* од *и'а*. С тога је обично сачувао правопис оригинала. На 40 примера са *иѣ*: *вишиѣаго* л. 19, *вишиѣго* л. 3, *изгонѣху* л. 51, *конѣ* *Ас. sg.* л. 5б, *наводѣлѣющи се* л. 2, *иѣлѣ* л. 11 и др. (свега 27 примера) *иѣишиѣго* лл. 2б, 5б, *ѡиѣлѣ* *G. sg.* л. 2б (2), *поклѣнѣмо* (= *поклѣнѣмо*) л. 61, *сѣхранѣмоу* л. 2бб налазимо само три примера са *иѣ*: *дрѣвѣаго* л. 22б, *испѣлѣнѣть* л. 31б, *наводѣлѣма* л. 2.

Исти је случај и са групом *s'a*, која је постала као последица треће палатализација. И ту имамо и *сѣ* и *са*. Први су примери дошли у рукопис из старословенскога оригинала и доста су малобројни: *вѣѣкѣ* л. 49, *вѣѣка* л. 7, *вѣѣкого* л. 12, *вѣѣкон* л. 55, *вѣѣчьскаѣ* лл. 57б, 65б, *вѣѣчьскѣмѣ* л. 11б. Осим *вѣѣчьскаѣ*, сви се они налазе у самоме почетку књиге или у текстовима Светога писма. Изгледа, да је преписивач нашао у своме оригиналу већином *ѣ* и у почетку више мање следовао своме узору, али од 13 листа коначно прешао на правопису са *са*, који је одговарао његовоме рођеном изговору: *вса* лл. 11б, 30, 32б, 38б, 43, 44б, 52, 58, 62б, 68б, *всаѣ* лл. 17б, 24 (2), 24б, 30, 33б, 60б, 66б, *всака* лл. 53, 62б, *всако* лл. 12, 13 (2), 17, 24, 24б, 52, *всакого* лл. 4б, 29б, 35б, 52, *всакоѣ* лл. 27б, 40, 46б/47, 47, 54, 57б (2), *всаѣиѣ* л. 14, *всаѣ* л. 27б, *всакон* лл. 14, 49б (3), *всакоу* лл. 4 (2), 19, 32б, 35б, 49, 52, 60б, *всакоуѣ* л. 22, *всакоу* лл. 17б, 60б, *всаѣлѣхъ* л. 25, *въ/сакого* лл. 13б, 17б, *въ/сакоу* л. 17б, *вса* л. 21б, *всаѣьскихъ* л. 36б, *всаѣьскимѣ* л. 1б. У прилог овоме иде и то, што *вѣѣчьскѣмѣ* има *и* после *к*, а *всаѣьскихъ* и *всаѣьскимѣ* имају ту већ српско *и*.

Њему припада и доследна употреба *ю* на почетку извесних речи. Не пише он *ю* само у речи *юности* л. 31, где имамо увек *ю* и у старословенском, него и у речима *јуже* лл. 43, 53, 53б, *јутроу* л. 30б, где у старословенском видимо колебање између *ю* и *оу*, а у бугарском само *у*: *уж*, *утро*, па чак и у форми *јутроу* л. 11,²⁸ која се налази уз облик *оутроу* л. 10, прерађен из *јтроу* оригинала.

Његово је дело и мена оу и кѣ: уп. с једне стране оу^сдаретъ оу^с мало
 било л. 126, оу^с маслѣ л. 686, Оуторы л. 39, оу^сздыржаниа л. 166, а с друге
 прѣщоу^омоу кѣ тебе л. 61, кѣгаждаетъ л. 45 (уз оу^сгажати, оу^сгоди л. 45), кѣжежеть
 л. 14 (уз оу^сжеже лл. 39, 40 (2), 406 (2), 41, оу^сжеже л. 396), можда кѣсновле-
 ниа л. 59.

Зато појава после самогласника на месту обичнога у споменику не слова *w* или *o* мора се поставити на рачун његове старословенске подлоге: *иѣвоко* л. 42, *иѣскѣва* лл. 86, 266, *иѣдѣѣмѣ* л. 44, *ѣарискѣѣѣ* л. 536, *ѣарискѣѣѣѣ* л. 556.

Два самогласника покатакд се сажимају у један. Неки од тих примера по свој прилици били су већ у старословенском оригиналу, али већина их свакако припада последњему преписивачу.

Два а дају једно а: акрамл^а л. 46б, група аи даје а; ѡканьны л. 21, ѡкан'ны л. 26, ѡкан'наѡ лл. 28, 28б, ѡканьнааго л. 5б, ѡкан'наго лл. 21, 21б, 23, 27б, ѡканьнаго л. 25б, ѡкан'номоу л. 22б, ѡкан'ноую л. 12, ѡкан'ноѡ л. 20б. Група ѡи сажима се у ѡ: уп. *N. sg. m.* придева вагы лл. 17б, 62б, бгаты л. 4бб, грѣшны л. 61б, дроугы л. 5б, ѡдиночеды л. 64, которы л. 5бб, крѣпкы лл. 15, 38, мативы лл. 37, 52, нѣны л. 59, нетлѣшны л. 9б, нѣкы л. 55б, ѡкан'ны л. 26, прѣкы лл. 39, 41б, 66б, сты л. 68б, сил'ны л. 52, трыстаты л. 15, Оуторы л. 39, члѣсьскы л. 46б, чоудотворны л. 38, *Ac. sg. m.* дѡх'ны л. 58б, немощны л. 10, прѣкѣч'ны л. 33б (2), сты л. 11, *N. sg. m.* партиципа ицѣлѣкѣкы (*sic!*) л. 44, повелѣкы лл. 47, 62б, послакы л. 6бб, створикы л. 39, съшѣды л. 23 и др., у речи выноу л. 16б и др. Два и дају једно и; уп. *N. sg. m.* придева боли л. 53б, вели л. 29б, вышши л. 16б, трети лл. 2б, 71, *Loc. sg.* основа на *iio* сред. р.: ѡ пѡби л. 23б, ѡ помѡвани л. 17, на смѣрени л. 41, *N. pl. m.* придева: вжи л. 54б, *G. pl.* основа на *i*: болѣзни л. 52б и др. и основа ср. р. *iio*: ѡ прѣгрѣшени л. 3, *Instr. pl.* истих основа на *iio*: безакони моими л. 1б, имена

28 Овде ^спо исправљено, како изгледа, из и.

к и с. Они се употребљавају сем положаја испред почетне групе сугласника, где је испао полугласник, такође и пред сваком другом групом сугласника, и пред једним сугласником, па чак и испред самогласника. Како изгледа, слично је стање постојало већ у XIII веку. Употреба кь и сь са јаким њ већ се проширила на рачун к и с без њ.

Ова се претпоставка потврђује тиме, што предлози из, вез, односно ис, кес, увек се пишу без љ, свакако пошто љ ту није оправдан ни морфолошки ни фонетски. Изузетака има само на крају реда, што спада у област графике.

Предлози прѣдъ, подъ, надъ обично се пишу са д изнад речи, иначе чувају љ: прѣдъ (6 прим.), подъ (5 прим.), надъ (4 прим.). Пошто сад уз форме *йред, йод, над* имамо и *йреда, йода, нада*, можемо и у формама споменика љ приписивати живоме изговору, али вероватније је, да у очувању овога љ игра улогу и традиција. У случајевима као разъ- место раз (2 прим.) љ се појавио свакако аналогичом, али опет је могао имати ослонац у живоме језику.

Овај преглед показује, да употреба слова *ѣ* у нашем споменику у већини случајева има свој узрок у живом језику преписивача, само на крају речи, у страним речима иза *в, р, ц, м, и* у неким наставцима она нема фонетске подлоге и заснива се искључиво на правописној традицији.

Како се изговарао тај љ? Видели смо мало пре, да се љ меша са ђ и ѣ, али ова појава доспела је у рукопис из старословенскога оригинала Чина. Сем тога, неколико пута имамо љ место љ: *вѣзмѣ* на л. 29, *прѣвѣ* на л. 15, *створѣ* на л. 62 и љ место љ: *слѣпы. хромѣ соухѣ* л. 43 место *G. pl. слѣпы, хромѣ, соухѣ*. Али је љ постало из љ погрешком обичнога типа, пошто преписивач због непажње није довршио слово љ, а случај са љ место љ спада у област синтаксе, будући изазван неразумевањем текста од стране преписивача. Имамо још и форму *вѣвѣ* л. 43, где је а поправљено из љ. Али ово не доказује, да је преписивач читао љ као а. Он је могао прво побркати имперфект *вѣвѣ* са партиципом *вѣвѣ*, а затим схватити смисао реченице и исправити своју погрешку. Пошто се љ у рукопису не мења ни с каквим другим самогласником, може се мислити, да је он у језику преписивача још чувао свој нарочити изговор.

Прелазимо на сугласнике.

Као и у Миросл. Јев., на месту прасловенских група: уснени сугласник + *j* у нашем споменику увек се пише *ка, вл, ма, па:* *раславланаго* л. 146, *дрѣкле* л. 146, *земамо* л. 42, *каплє* л. 31 и др. Од овога правила нема ниједнога изузетка. Преписивач свакако је у овим случајевима увек изговарао *л*. Пошто исту доследност у употреби *l epentheticum* налазимо и у Миросл. Јев., чија старословенска подлога припада македонској школи, као и оригинал нашега Чина, може се мислити, да су старословенски оригинали ових споменика такође чували доследно ово *л* или бар допуштали само врло ретке изузетке из овога правила.

И овај споменик, као Мирос. Јев., не разликује *з* од *з*. Употребљавајући *з* само као број, он за ознаку гласа употребљава само *з*. Истина, слово *з* има у њему две форме, али не може се тврдити, да једна означава старо *з*, а друга старо *з*.

Прасловенске групе *ž'a, č'a, c'a, š'a, ž'u, č'u, c'u, š'u* и *ž'a, č'a, c'a š'a* никад се не пишу са *ћ* и *ю*, него увек са *а* и *оу*: *жа, ча, ца, ша, жоу, чоу, цоу, шоу*. Једини изузетак чини форма *прѣчу* л. 41б, али она се налази у тексту из Апостола. Ово доказује, да је преписивач изговарао *ж, ч, ц, ш* тврдо, бар испред *а* и *и*. Па и његова старословенска подлога морала је имати иза ових сугласника увек или готово увек *а, оу, ж*. Иначе бисмо очекивали у нашем споменику нешто више изузетака, као неопходни данак поштовања према оригиналу. Ову претпоставку потврђује и Мирос. Јев., у коме у погледу ових сугласника налазимо исто стање.

Исто тако рукопис има увек *ѡа*, *ѡда*, *ѡѡ*, *ѡѡѡ* (с *ѡѡ* из *и* и *а*). И ова појава сведочи о тврдом изговору група *шт* и *ѡд*, које је по свој прилици имао у овим случајевима још старословенски оригинал Чина. Што се тиче

Имамо и више случајева асимилације старијега и новијега порекла.

Група *zš* даје ш: *ишѣднѣ* л. 516, *ишѣднѣшѣ* л. 656. Облици са ш не постоје. Ови примери узети су из старословенскога оригинала, али одговарали су и језику преписивача: уп. срп. *ишеѣаѣи*.

Група *zz* даје з: *вѣзаконѣ* л. 246 (имамо 7 прим. ове речи), *вѣзаконѣ* л. 186, *вѣзаконѣвѣ* л. 696, *вѣзѣ* л. 546, *вѣзѣвѣ* л. 56. Примера са зз нема. И ови случајеви припадају у истој мери и оригиналу и преписивачу: уп. срп. *вѣзаконѣ*, *узѣаѣи*.

Група *zs* даје с: *вѣсмрѣтѣ* л. 76, *вѣсмрѣтѣмѣ* 446, *вѣсрѣбрѣнѣ* л. 68, *исѣуѣиѣ* л. 37 (3 прим. овога глагола), *вѣсиѣ* л. 8, *вѣсиѣнѣмѣ* л. 14 (5 прим.), *иѣисѣлѣдѣиѣ* л. 10, па и *вѣсѣмѣнѣ* л. 27. Примера са сс нема. И у овим случајевима језик преписивача подудара се са језиком оригинала, изузевши можда последњи пример: уп. срп. *бѣсмрѣѣан*, *бѣсрѣбрѣни*, *исѣуѣиѣиѣ*, *исѣаѣиѣиѣ*. Једном имамо и вештачки правопис у речи: *разѣсѣхѣтитѣ* л. 696, који наводи на мисао, да је преписивач у своме оригиналу бар понекад налазио зс тамо, где је изговарао само једно *s*.

Група *zs* даје ц: *иѣѣли* и друге речи од исте основе; имамо 85 примера са ц уз 11 са групом *сц*. Ови многобројни примери са ц могу бити и старословенскога порекла, али и у јужноморавским диалектима ц из *сц* је готово редовна појава.³⁰ Дакле и у нашем рукопису, као и у Миросл. Јев., ову особину можемо сматрати као српску дијалектичну црту.³¹

Група *zč* даје ч и ч: *вѣсѣисѣлѣнѣ* л. 21 (4 прим. ове речи), *иѣѣзѣ* л. 70, *иѣѣзѣѣѣ* л. 76. Сви су ови примери могли постојати у старословенском оригиналу, али два последња могу се сматрати и као јужно-моравска дијалектична црта. У српскоме језику група *zč* обично даје шч, али јужно-моравскоме дијалекту група шч готово редовно прелази у ч.³²

После редуцирања слабих полугласника наступила је асимилација суседних сугласника, који су дошли у додир.

Група *szd* даје зд: *зѣравѣ* лл. 6, 7, 36, 386, 706, *зѣравѣ* лл. 10, 19, 246, 296/30, 30, 306, 54, *зѣравѣ* л. 43, *зѣравѣ* лл. 30, 526, *иѣзѣравѣ* л. 36. Ова појава могла је наступити већ у старословенској подлози Чина. Поједине примере асимилације сличнога типа налазимо и у старословенским споменицима. Али доследно спровођење у горњим примерима правописа са з свакако припада преписивачу.

Група *syd* даје опет зд: *зѣ* л. 56; могли бисмо додати и *зѣ* л. 306, ако би се могло утврдити, да ту стоји з, али ово место је доста нечитљиво.

Група *čyt* даје шт: *иѣѣѣѣ* л. 56. Ово није само србизам, него и особина штокавскога дијалекта. Да је преписивач шч изговарао као шт, сведочи и облик *ѣѣмѣрѣѣѣѣѣѣ* л. 156.

Ако би Срби заиста у старо доба у књижевном језику изговарали старословенско жд као ж, како то мисли проф. Куљбакин,³³ онда и форма *ѣѣѣѣ* л. 326 могла би се сматрати као последица асимилације групе *жѣѣ*.

Иначе овај случај треба држати за погрешку, која је настала испуштањем ж.

Између *z* предлога и *r* корена појављује се сугласник *d*: *разѣдрѣѣи* л. 216, *разѣдрѣѣи* сѣ л. 7, *разѣдрѣѣиѣѣѣ* лл. 26, 86, 726, *разѣдрѣѣѣѣѣѣѣѣѣ* л. 10. Једини изузетак *вѣзѣраѣѣѣѣѣѣ* сѣ л. 536 налази се у јеванђелском тексту. И ови

³⁰ Белић, Дијал. ист. и Јужн. Србије, 232.

³¹ Куљбакин, Палеографска и језичка испитивања о Мирослављевом Јеванђељу, 105—106.

³² Белић, *op. cit.*, 232.

³³ *Op. cit.*, 106.

примери могли су се наћи већ у старословенској подлози, али доследност употребљавања д показује, да их у главном треба приписати Србину преписивачу: уп. срп. *раздрешити, раздрешивање*.

Остаје нам још једно питање, и то о гласу *л*. — Иза њега у нашем споменику имамо бркање *ю* и *оу*. Слична појава позната је из Вуканова и Мирослављева јеванђеља. Она се тамо не опажа само иза *л*, него и иза осталих сугласника. Љ. Стојановић и Ст. Куљбакин држе за њу, да је чисто графичке природе.

Изгледа, да то није случај са нашим рукописом. Одмах пада у очи, да у њему ту појаву имамо само иза *л*, дакле она мора имати везу са природом баш овог сугласника. Исто ће нам показати и анализа примера, које налазимо у споменику.

После старога меког и полумеког *л* готово увек стоји *ю*: а) на апсолутном крају реченице: ^двагѣтаю л. 23;³⁴ б) испред речи, која се почиње са меким гласом: ^двагѣтаю л. 16, ^ггѣю лл. 48, 57, ^зизбавитѣлю л. 27, ^зславлю лл. 386, 706, ^ссѣитѣлю л. 47, ту се може навести још ^ммѣю те л. 206, ^ммѣю ти се лл. 15, 20. ^ммѣю се 32, 34, 616, 70; в) испред речи, која се почиње са ^дисконским тврдим сугласником: ^двагѣтаю л. 72, ^ввсѣдрѣжитѣлю л. 24, ^ггѣю лл. 516, 536, 59, ^зизбавит(ѣ)лю л. 16, ^ллюблю л. 54, ^ммѣю л. 31, ^ччиститѣлю л. 726, ^ппостѣлю л. 31, ^ссѣѣтитѣлю л. 646, ^ццѣлитѣлю л. 30, као и г) са сугласником, који је постао тврд у пишево време: ^двагѣтаю (*sic!*) л. 366, ^ссѣдѣтѣлю л. 16, ^{оу}оучѣтѣлю л. 56. Једини је изузетак ^ммѣоу те л. 18. Из ових примера види се, да очување *ю* у овом положају зависи само од претходнога сугласника, дакле од мекоће *л* или од правописне традиције, која се боље чува у наставцима.

Нешто друкчију слику налазимо у средини речи. И ту се обично пише *ю* и а) пред старим меким сугласницима: ^ввладѣ л. 1, ^ввзлюбѣ л. 57, ^ввзлюбѣ (билѣ) л. 72, ^ввзлюбѣти л. 566, ^ввзлюбѣвшиаго л. 536, ^ггѣюще л. 76, ^ддѣшеюбѣче л. 24, ^ллюблю л. 54, ^ллюбѣти л. 57, ^ллюбѣли л. 536, ^ллюбѣщимъ л. 166, ^ллюдиѣ л. 5, ^ллюѣ лл. 666, 69, ^ллюди лл. 396, 41, ^ллю лл. 196, 256, 406, 66, ^ллюдѣми л. 526, ^ллюдѣхъ л. 49, ^ллюдѣскимъ л. 47, ^ллютѣ л. 36, ^ллютѣи л. 6, ^ллютѣхъ л. 26, ^лпразнолюбѣцы л. 38, ^лприѣмлюще л. 546, ^ччѣколюбѣи л. 62, ^ччѣколюбѣиѣмъ лл. 246, 25, 30, ^ччѣколюбѣцѣ л. 136, ^ччѣколюбѣче л. 62, ^ччѣколюбѣче лл. 3, 176, ^ччѣклоюще л. 236, и б) пред ^дисконским тврдим сугласницима: ^ггѣють л. 48, ^ллюбѣ л. 486 (четири пута), ^ллюбѣе лл. 48, 486, ^ллюбѣкѣ л. 55, ^ллюбѣиѣ лл. 6, 35, 386, 396, 706, ^ллють лл. 22, 58, ^ллюто л. 286, ^ллютаго л. 226, ^ллютою л. 4, ^ллютыхъ лл. 26, 726, ^ллютыми лл. 46, 326, ^лприѣмлю л. 126, ^лприѣмлють л. 516. Али ту има и нешто изузетака: ^лвладѣ л. 1, ^ллютѣ л. 25, ^ллють лл. 29, 32, ^ллютою л. 8, ^ллюты л. 7, ^ччѣколюбѣи л. 47/476, ^ччѣвколюбѣче л. 696. Ови су примери толико различити, да се на њиховом основу не може извести никакав закључак о узроку тих изузетака. Ипак треба забележити, да *л еpentheticum* увек чува иза себе *ю*: ^ллюблю л. 54, ^лприѣмлю л. 126, ^лприѣмлють л. 516, ^лславлю лл. 386, 706, ^ччѣклоюще л. 236.

С друге стране иза старога тврдога *л* готово никад нема *оу*. Ето имамо само ^лвлоудныкѣ л. 706, ^лпомилоуи л. 72, ^лпомаши л. 55, ^лпосажитѣ л. 176, ^лслоу, ^жслѣ л. 386, ^лсѣжитѣ л. 53, дакле двапут испред *ј*, а у осталим случајевима испред ^дисконских меких сугласника, који су у пишево доба, истина, постали тврди. Дакле и ту, држим, не може се тврдити, да се *оу* сачувало под ути-

³⁴ Овде ћу додати и ^двсѣдѣтаю л. 11 из недовршене реченице.

цајем тврдог сугласника из слога, који је следио. У огромној пак већини случајева место *оу* пише се *ю*: а) на крају речи, и то једном пред слогом са меким самогласником: *мѣглю* грѣх^овъ л. 336 и четири пута испред тврдога сугласника: *присіаю* л. 396, *тѣаю* лл. 30, 686, *хвалю* л. 67, б) у средини речи, и то испред *ј*: *помѣю* лл. 1, 26, 46 (двапут), 5 (трипут), 56, 14, 18, 216, 27, 306, 31 (пет пута), 316, 37, 386, 416, 486, 51, 54, 576, 63 (осам пута), 636 (двапут), 64, 65, 696, 71 (ту спада и недовршено *помѣ* л. 636), *помѣюѣтъ* л. 24, *цѣаюмѣ* л. 76, пред осталим непчанима: *заклюжѣшаго* л. 1, *лючами* л. 356, *послашѣаютъ* л. 516, *послашѣство* л. 516, *слюжѣа* л. 56, *слюж* л. 306, *слюжиши* л. 11, *слюжѣшѣ* л. 126, *съпослашѣстѣ/воуѣтъ* л. 50, *съслюжѣвници* л. 616, и пред ненепчанима: *глюбини* лл. 3, 56, 186, 40, 69, *глюбину* л. 286, *глюбинѣ* л. 256, *блюдницѣ* лл. 46, 27, *блюдницами* л. 69, *блюднаго* л. 16, *блюднаго* лл. 23, 716, *блюдны* л. 69, *блюдники* л. 366. У свим примерима групе б) сугласник иза *ю* био је у прајезику мекан, али у језику преписивача ж (жд), ч, ш, свакако су били тврди, а исти је случај и са већином примера са непчаним сугласницима.

Дакле, у колико се ова појава мора довести у везу са језиком српског преписивача, она не зависи од тврдоће или мекоће сугласника, који стоји иза *ю* и *оу*. Ми видимо неоспорну општу тенденцију преписивача ставити иза *л* у свим могућим комбинацијама само *ю*. Држим, да она стоји у вези са врло меким изговором исконског тврдог *л*, који је и сада јако проширен у Јужној Србији. За највећи број мојих слушалаца на Скопском Факултету из разних крајева Јужне Србије изговарање руског тврдог *л* претстављало је огромну тешкоћу. Због велике сличности изговара слога *лю* у речима типа *любѣвъ* и слога *лоу* у речима као *лоуѣ*, *блюдны* преписивач бркао је *ю* и *оу* иза *л*, пишући ипак најрадије у свима случајевима *ю*. Али после *l epentheticum* никад не налазимо *оу* него само *ю*.

Сличну смо појаву забележили прегледајући примере са *лѣ* и *ла*. После мекога *л* готово су подједнако чести и *ѣ* и *а*, али после *l epentheticum* имамо поготову само *ѣ*. И овде узрок бркања *ѣ* и *а* лежи у меком изговору некад тврдога *л*.

Можда са овим у вези стоји и *ы* место *и* у форми: *ицѣаы* л. 60.

После *и* такође понекад имамо *ѣ* место *ю*: *въ иѣже* л. 186, *грьдыноу* л. 19, *гноу* л. 42, *мноу* л. 566. Али због малобројности тих примера не можемо их објашњавати као горњу појаву код *л*. Волим да видим у њима мену *ѣ* и *ж* у старословенској подлози Чина. Облици *помощи* л. 446, *поношши* л. 27 свакако су једноставне погрешке обичнога типа.

МОРФОЛОГИЈА

Деклинација именица. — I Консонантне основе. Њихова је деклинација прилично архаичка. *N.-V. sg.* знају само старе облике на *ы*, *и*, а *Ac. sg.* само оне на *ѣ*, *е*: *М. камы* л. 23, *мѣи* лл. 56, 12, 216, 286, *V. вѣомѣи* л. 32, *мѣи* лл. 76, 86, 11, 126 (двапут), 316, 33, 346, 36, 406, *Ac. мѣрь* лл. 11, 33, 396, *пламень* л. 18, *врѣме* л. 28, *имѣ* лл. 496, 52 и др. У том погледу овај споменик изгледа нешто архаичнији од *Мир. Јев. G. sg.* обично има такође стари наставак *е*: *врѣмене* л. 506, *корѣне* лл. 86, 11, *корѣнѣне* л. 266, *пламене* л. 266, *словесе* л. 96, *сѣмене* л. 27. Истина, једном видимо и *ы* (из *и*): *дѣщеры* л. 656, али и у овој форми имају и *Мир. Јев.*, па и споменици XI в. *Instr. sg.* на *ѣмѣ*: *именѣмѣ* лл. 416, 456, *нѣсемѣ* л. 42 такође постоји још у тим споменицима. И код осталих падежа видимо старе наставке: *D. sg. мѣри* л. 76,

словеси л. 316, *G. pl.* телесъ лл. 4, 186, тѣлесъ л. 136,³⁵ чоудесъ лл. 24, 266, *Ac. pl.* време^н(а) л. 43, (с)ловеса л. 6, словеса л. 136, телеса лл. 30 (двапут), 446, чоудеса л. 236, *I. pl.* словесы л. 526, чоудесы л. 19. Али у *L. pl.* имамо, као и у Мир. Јев., форме на *ѣхъ*: неѣсѣхъ л. 596, које треба приписати српским преписивачима.

Колебање појединих речи између консонантске основе и основе на *о* дошло је знатне размере. Реч *дѣло* уз обичне облике од *о*-основе: *G. pl.* дѣлъ лл. 526, 53, *I. pl.* дѣлы лл. 37, 526 и др. има *Ac. pl.* дѣлеса л. 136 од основе *děles-*, коју иначе налазимо у Супр. и Син. Треб. Напротив више консонантских основа добија облике по *о*-деклинацији: *G. sg.* слова лл. 96, 27, *D. sg.* тѣло лл. 30, 696, *V. sg.* словѣ л. 20 (уз слово лл. 146, 216), *I. pl.* имемъ л. 376 (ако тај облик није једноставна погрешка), слово^м лл. 36, 146, 256, 26, 446, 65, 656, тѣло^м лл. 6, 136, 30, 46, 526, 606, *D. pl.* тѣло^м лл. 496, 666, тѣло^м л. 47, тѣло^м(мъ) л. 24. *L. sg.* на рамѣ л. 256 свакако претпоставља *N. sg.* рамо место обичнога рама. Употреба речи рамо зближава овај споменик³⁶ са Мир. Јеванђелем. Реч *днь* осим старога облика *G. sg.* дне л. 366 има нов *D. sg.*

дневи л. 306, дѣви лл. 26, 66, дне^в лл. 1, 306, 316. Држим, да је овај могао постати још у старословенској подлози споменика. Реч *око* има *I. du.* ѡчима лл. 106, 72. Од основа на *р*, *л* налазимо *N. pl.* ѡчителнѣ л. 48, *D. pl.* мытаремъ л. 456, *Ac. pl.* ѡчителѣ л. 476. Наставци, које овде видимо, нису исконски код ових основа, али су забележени код њих већ у споменицима XI века.

II. Основе на *ѡ*. *N. sg.* и *G. sg.* употребљавају само старе облике на *ы* и на *ѣ*: любы л. 486 (четири пута), крѣѣ л. 156, любѣѣ лл. 48, 486. Међутим Мир. Јев. има у *G. sg.* већ и новији наставак *и*. Али *L. sg.* зна само нове форме са *и*: въ цркви л. 476, въ цркѣви л. 44, које у осталом налазимо већ у споменицима XI века. Остали падежи немају никаквих отступања од нормe: *D. sg.* крѣви л. 58, цркви л. 30, црк^в л. 13, *Ac. sg.* крѣвъ л. 69, любѣвъ л. 55, црѣкѣвъ л. 526, црѣкѣ лл. 186, 236, црѣковъ л. 86, *I. sg.* любовнѡ лл. 6, 35, 386, 396, 706.

III. Основе на *и*. *I. sg.* мушке деklinације завршује се на *ѣмъ*: гладѣмъ л. 70. Исто тако *D. pl.* и *L. pl.* знају само наставке *ѣмъ* и *ѣхъ*: кѣзнѣмъ л. 58, мыслѣмъ л. 406, стрѣтемъ лл. 17, 72, страстѣмъ л. 726, волѣзнѣхъ л. 16, дврѣхъ л. 286, людехъ л. 49, напастѣхъ л. 396, прѣпѣтѣхъ лл. 38, 706, пѣснѣхъ л. 55, скрѣбѣхъ л. 34. Сличне облике свакако је имала већ старословенска подлога рукописа, али у њему ови наставци спроведени су потпуно доследно, можда под утицајем меке *о*-деklinације. *G. pl.* има три врсте наставака: а) *и*— волѣзнѣи лл. 7, 76, дврѣи л. 86, напастѣи лл. 26, 56, 106, 726, стрѣтѣи лл. 33, 336, који је свакако дошао из старословенског оригинала, б) *и*— ѡ ѡдра волѣзнии грѣховныхъ л. 52/526, напасти ѡ волѣзней ѡ немощи всѣхъ л. 7/76, можда и вѣдѣ ѡ печали ѡ волѣзней л. 76, ѡ стрѣти ѡ вѣ своѡ л. 346, напасти мльвоу л. 34, који одговара живоме говору преписивача, и в) *и*— волѣзнии л. 9. Због усамљености примера није вероватно да је тај облик старословенски *G. pl.* Пре ће то бити *G. sg.* или српски *G. pl.* са подвојеним *и*. Код женских именица уз правилне облике: *V. pl.* дври л. 41, *N. pl.* волѣзнии лл. 7, 76, *Ac. pl.* волѣзнии лл. 4, 66, 106, 35, 356, дври л. 166, стрѣти лл. 2, 36 и др. налазимо *Ac. pl.* на *и*ѣ: дѣтелнѣ л. 156. Овај облик претпоставља бркање у *N.-Ac. pl.* облика са *и*ѣ и *и* код именица мушког рода. С тога тешко је одлучити, да

³⁵ ѣ исправљено из ѣ истим мастилом.

³⁶ Основе рама он уопште не зна.

ли *N. pl.* лю^д лл. 196, 256, 66 треба читати людине или люди, и ако иначе код мушких именица нема бркања наставака нје и и: уп. *N. pl.* звѣ^ррине л. 696, людине л. 5, лю^дне лл. 666, 69, татин^е л. 596 (двапут), *Ac. pl.* люди лл. 396, 41, лю^д л. 406. Али ни ово бркање не може се држати за типично српску појаву. Са српским језиком могла би се довести у везу само форма *I. pl.* стѣ^ртими л. 146 (уп. данашњи облик *стѣрасѣима*), али она личи на погрешку обичног типа: антиципацију самогласника из слога, који следи, и, осим тога, сувише је усамљена: уп. *I. pl.* дѣ^та^лми л. 206, напастѣ^ми л. 316, стѣ^ртѣ^ми лл. 196, 226, 27, 286, 326, стѣ^ртѣ^м(ми) 256 и др. Реч господѣ^х има по *i-* деклинацији *V. sg.* гѣ^н л. 16 (2) свега 65 прим., *G. sg.* кѣ^н ѿ^ца гѣ^н нашегѣ^х л. 456, *L. sg.* ѿ^ѣ ѿ^ѣкѣ^н гѣ^н нашегѣ^х лл. 246/25, 546, 58, али у *D. sg.* видимо само облике гѣ^н л. 13 (5 пута) и др., свега 27 примера, и гѣ^н лл. 266, 55.

IV. Основе на *ѣ*. Облици *ѣ-* деклинације врло су малобројни и свакако су дошли у рукопис из његове старословенске подлоге: *G. sg.* домоу^ѣ л. 49, *D. sg.* мироу^ѣ л. 156, *V. sg.* сѣ^юу л. 71, *L. sg.* вѣ^хоу л. 61, вѣ^ѣ домоу^ѣ л. 46, *N. pl.* сѣ^ѣе лл. 50, 546. Обичнији су облици са наставцима *о-* деклинације: *G. sg.* сѣ^а л. 14 и др., свега 12 примера, мира л. 19 и др., свега 6 примера, *D. sg.* домоу^ѣ л. 466, сѣ^юу лл. 446, 626, мироу^ѣ лл. 46, 7, 346, 40, 546, *I. sg.* мироу^ѣ лл. 13, 17, сѣ^юу л. 506, *L. sg.* мирѣ^ѣ л. 13 и др., али и те облике имамо већ у споменицима XI века.

V. Основе на *о*. Осим правилних облика и тврда и мека промена има облике, који су постали утицајем *ѣ-* деклинације: а) тврда промена — *D. sg.* вѣ^ѣи лл. 15, 286, 53, дѣ^ѣови л. 50, законѣ^ѣи л. 53, вѣ^ѣи л. 376, *N. pl.* поповѣ^ѣ л. 61, поѣ^ѣ лл. 39, 41, 61, *G. pl.* грѣ^ѣхѣ^ѣи лл. 86, 33, 336 (двапут), 406 (двапут), 41, 64, грѣ^ѣхѣ^ѣи л. 23, поѣ^ѣи л. 386 (двапут), 686. *I. pl.* грѣ^ѣхѣ^ѣи л. 56, б) мека промена — *V. sg.* вѣ^ѣготѣ^ѣю лл. 16, 23, 366, 72 (2), вѣ^ѣдрѣ^ѣжитѣ^ѣю л. 24, цѣ^ѣю л. 30, закѣ^ѣю л. 46, вѣ^ѣрѣ^ѣю лл. 16, 24, вѣ^ѣдрѣ^ѣжитѣ^ѣю л. 16 и др., *N. pl.* вѣ^ѣрѣ^ѣкѣ^ѣи лл. 36, 46. Од прилике исто стање ствари било је већ у старословенској подлози Чина.

Утицај *i-* деклинације опажа се много ређе: *N. pl.* ѣ^ѣудѣ^ѣи л. 436, али и он постојао је већ у споменицима XI века.

Сажете облике именица средњег рода на нје такође налазимо већ у тим споменицама. Има их и у нашем рукопису: *L. sg.* ѿ^ѣ поѣ^ѣи л. 236, ѿ^ѣ поѣ^ѣи л. 17, на смѣ^ѣрѣ^ѣи л. 41, *G. pl.* ѿ^ѣ прѣ^ѣгрѣ^ѣшѣ^ѣи л. 3, *I. pl.* вѣ^ѣзакѣ^ѣи моѣ^ѣи л. 16, *L. pl.* вѣ^ѣ... прѣ^ѣиѣ^ѣи л. 55, али не може се рећи, да су у њему нормални, као што је случај са Мир. Јеванђељем, уп. вѣ^ѣ вѣ^ѣзакѣ^ѣи лл. 21, 72, на ѣ^ѣѣ^ѣи л. 616, вѣ^ѣ житѣ^ѣи лл. 16, 716, вѣ^ѣ ѿ^ѣмѣ^ѣи л. 79 вѣ^ѣ ѿ^ѣиѣ^ѣи л. 236 и др. *G. pl.* са наставком ѣ^ѣ, који свакако припада старословенској подлози, доста је редак: вѣ^ѣзакѣ^ѣи л. 5, дарѣ^ѣи л. 33, обично имамо облике на ии: знаѣ^ѣи л. 24, приѣ^ѣдрѣ^ѣи л. 576, прѣ^ѣгрѣ^ѣшѣ^ѣи лл. 26, 37, 59 (двапут), прѣ^ѣ(грѣ^ѣ)шѣ^ѣи л. 31, вѣ^ѣгрѣ^ѣшѣ^ѣи л. 62, стѣ^ѣи л. 3 и др.

Ни *Ac. pl.*: празѣ^ѣиѣ^ѣи л. 38 са наставком ѣ^ѣ (= и) из *N. pl.* не може се довести са поузданошћу у везу са живим језиком српског преписивача.

VI. Основе на *ѣ*. *N. sg.* соѣ^ѣи л. 286 припада оригиналу. Отуд је дошао у рукопис и *G. sg.* ѣ^ѣзы л. 47, место ѣ^ѣзы (уп. поѣ^ѣи л. 486). Али *Ac. pl.* стрѣ^ѣи л.

1, 366 свакако је српска особина. Овом облику додаћу и *G. sg. f.* на ϵ неодређене заменичке и придевске деклинације: *всаке стѣти* л. 276, *горьке колѣзни* л. 66. Сличне облике у малом броју имамо већ у Мир. Јеванђељу.

VII. Облици дуала у Чину су многобројни, јер је више молитава посвећено Козми и Дамјану. Они се употребљују доста правилно, али ипак каткад се замењују облицима множине: *стѣм врачеве исцѣленије подаѣта* л. 36 и др. Ова појава је забележена већ у старословенским споменицима.

VIII. Многобројни су и примери вокатива. Понекад се он замењује и са номинативом, што се уосталом дешава већ и у споменицима XI века: *браѣ* лл. 416, 546, 58 (уз *браѣ* лл. 42, 45, 476, 50, 526), *О сила вѣѣниѣ* л. 146, *козма ѣ дамиѣниѣ* л. 376 (уз *козмо ѣ дамиѣниѣ* л. 36), али обично је добро очуван.

Деклинација заменица. — Личне заменице. Облик *каѣ* заменице 2 лица нема само значај *G. du.* (уп. *каѣ* лл. 166, 186, 19), него и *Ac. du.* *каѣ* *вѣѣимѣ* л. 236, *хвалицимѣ* *каѣ* л. 296. Ова је појава позната у ст.-рус., ст.-поль., словеначком, срболужичком језику, али досад није забележена ни у старословенском, ни у српском. С тога се не зна, да ли ови облици припадају оригиналу или српским преписивачима. Што се тиче заменице *чѣто*, наш Чин, као и Мир. Јев., нема ни једног примера *G. sg. чѣсо*, него само *ничѣсо* же л. 54, што Куљбакин сматра за дијалектичну особину преписивача Мир. Јев. У Чину имамо и *G. sg. чѣса* л. 56, који свакако припада Србину.

Заменица *ск.* *G. sg. т.* *сѣга* л. 64³⁷ (уз обични *G. sg. т. п.* *сѣго* лл. 186, 236, 54, 58 (2), 616, 646) такође претставља јаван србизам, као и *N. sg. т.* *сѣзи* л. 56. Као српску црту можемо сматрати можда и *Ac. sg. f.* *сѣ* л. 686, који стоји уз обичнији облик *сиѣ* лл. 5, 566, 57, 61, 666 и др. Зато облици са наставцима неодређене деклинације јављају се још у старословенским споменицима. Наш Чин има *N. sg. т.* *сѣи* л. 56 откуд *сѣ* л. 54, *сѣзи* л. 56, *Ac. sg. си* 306, (уз *сѣ* л. 466), *N. sg. f.* *сѣиѣ* лл. 56, 31, 386, *сѣѣ* же, *сѣиѣ* же л. 566 (уз ретко *си* же л. 57), *Ac. sg. п.* *сѣиѣ* лл. 136, 47, 496, 686 (уз *N. sg. п.* *сѣ* л. 29 *сѣ* *ко* л. 72 (2), *Ac. sg. сѣ* же л. 56, *сѣ* л. 4).

Уз *N. sg. т.* *тѣ* лл. 44, 456 стоји *тѣи* л. 30. И тај други облик могао је постојати већ у старословенској подлози Чина.

Заменица и у *Ac. sg. т.* има три облика. *и* лл. 20, (2) и др., свега 12 примера, *кѣ* *нѣ* л. 55, *ѣго* л. 10 и више др. Последњи облик је најновији и најближи говору преписивача, али и он већ постоји у споменицима XI века.

G. sg. f. присвојних заменица често има скраћени облик: *моѣ* лл. 31, 35, 646, *твоѣ* лл. 276, 69, *скоѣ* л. 59, *наше* л. 67. Ту треба додати и *G. sg. f.* *никоѣ* л. 486. Али исто тако су чести и нормални облици: *моѣиѣ* л. 57, *твоѣиѣ* лл. 336, 47, 646, *тѣиѣ* л. 86, *скоѣиѣ* л. 556. И једни и други могли су постојати већ у старословенској подлози Чина.

Место *N. sg. f.* *ѣже* налазимо *ѣже*: *ѣже ѣстѣ* *кѣ ѣрѣмѣ* *кѣ ѣвѣчи* *коѣпѣли*. *ѣже* нарицаѣтѣ *сѣ ѣвѣрѣнѣскѣ* *кѣѣѣзда* л. 426. Ово је синтаксичка појава, чији зачетак видима већ у Супр. рукопису, а која је забележена и у Мир. Јев.

Бројеви не дају ништа нарочито. Може се забележити само *Ac. ѣѣа* на *дѣсѣте* лл. 486/49, 49, 51, који свакако припада већ старословенској подлози.

37 Уп. свакако и *сѣга* Мар. Марка 6, 14 и слично.

ПРИДЕВИ И ГЛАГОЛСКИ ПРИДЕВИ.

Споменик често употребљава облике неодређене деклинације. Навешћу овде само неколицину мање обичних облика: *I. sg. m.* великомъ л. 36, оуминомъ л. 26, оумленомъ л. 20, чѣльскомъ л. 236, *I. du. f.* печѣльскама л. 23, прѣтама л. 106, *D. du. m.* не имоущема л. 56, *D. pl. f.* неприѣзнихъ л. 58, *I. pl. m.* англъскы а. 48, *I. pl. f.* бѣдѣльницами л. 276, болѣзньницами л. 326, грѣхъницами л. 196, дѣхъницами л. 2, мѣнами л. 6, свѣтълами л. 356, *L. pl. n.* мнозѣхъ л. 20, 26, лютѣхъ л. 26.

Што се тиче одређене деклинације, споменик, као и Мир. Јев., воли сажете облике: *N.-V.-Ac. sg. m.* на њ, и: *N.* нетѣжнѣ л. 96, коли л. 536, вели л. 296, кышнѣ л. 166, *V.* бѣгы л. 176, *Ac. сѣы* л. 11, прѣкышнѣ л. 15 и др. уз ређе облике на њи, ни: бѣдѣнѣ л. 69, сѣынѣ лл. 54, 666, възвѣынѣ л. 56, вѣжнѣ лл. 55, 58, 72, колешиѣ л. 7 и др., и на ѣи: вѣжѣ л. 116, 336 (2), *G. sg. m. n.* на аго, ѣго: бѣдѣнаго л. 16, 716, вѣрѣнаго л. 6, ицѣлающаго л. 66, кышнѣго л. 3, иѣжнѣго лл. 26, 506 и др., *D. sg. m. n.* на оумоу: колецоумоу лл. 86, 9, искрьноумоу л. 45, кающоумоу сѣ л. 626, приходоющеумоу, пресеющеумоу л. 616, *I. sg. m. n.* на ымъ, имъ: бѣгымы, прѣсѣтымы, животворещимъ лл. 546, 61, гѣимъ л. 416 и др., *L. sg. m. n.* на ѣмъ, имъ: грѣхъовнѣмъ лл. 146, 33, сѣѣмъ л. 616, стражующимъ л. 446, *D.-I. du. m. n.* сѣыма л. 15 (*D.*), въпоутрѣнѣма л. 72 (*I.*), *N.-V. pl. m.* на и, односно ѡ: англѣсци л. 8, вѣжѣ л. 546, вѣцѣшѣни л. 5, грѣшѣни л. 396, зѣмаѣни л. 8, избранѣны л. 546, *V. сѣы* л. 36 и др. уз ретко ни: вѣжнѣ л. 50; силѣнѣ л. 45 (обадва примера у тексту Св. Писма), *G. pl.* на ыхъ, нхъ: лютыхъ л. 26, 726, вѣжнхъ л. 51, падѣшнхъ 26 и др., *D. pl.* на ымъ, имъ: недоужнымъ л. 16, мѣщимъ л. 36 и др., *I. pl.* на ыми: прѣславнымъ л. 2 и др., *L. pl.* на ыхъ: нечистыхъ л. 51, многыхъ л. 46, 16 и др.

Има облика и са наставцима заменичке деклинације: *D. sg. m. n.*, осим неколико изузетака, обично има наставке омоу, емоу: болѣзномоу л. 246, грѣшномоу л. 65, сѣомоу лл. 25, 446, 626, 666, ицѣлѣвъшемѣ л. 436, вѣзарѣшемѣ л. 296 и др.; *D.-L. sg. f.* напротив готово увек чува старе наставке ѣи, ни: *D.* перѣздѣлѣнѣи л. 656, сѣѣи лл. 13, 30, 316, ѣдинствѣующиѣи л. 656 и др., *L.* лютѣи л. 6 и др., али ипак имамо и *D. sg. f.* вѣжнѣи л. 76; у *I. sg. m.* каткад налазимо наставак ѣмъ: вѣжнѣмъ лл. 21, 276, 50, 506 (других наставака немамо), исто тако и у *L. sg. m.* једном имамо ѣмъ: свѣшнѣм л. 13. Ови облици припадају језику српских преписивача. *N. pl. m.* възлѣжещи (= ни) л. 57 могао је већ постојати у старословенској подлози Чина.

Сад треба још забележити ретке у нашем рукопису архаичке облике *G. sg. m.* ѡканѣнаго л. 56, кышнѣаго л. 19 и чисто српски *G. sg. m.* за вошѣга (= за колешиѣга) л. 126. Мир. Јев. сличних облика нема.

Глаголи. — 1. *Лични наставци.* Као и Мир. Јев., споменик има усамљене примере са наставком мѣ за 1 л. мн., који свакако припада старословенској подлози: ѣсмы лл. 45, 50, възоупнимъ (ми из мѣ) л. 69. Али једном имамо и српски наставак мо: имамѣ л. 396, као што и Мир. Јев., има један сличан облик: есмо л. 416, који у осталом није поуздан. У осталим случајевима имамо само мѣ из мѣ.

3 sg. и *3 pl.* покаткад немају наставак тѣ (из тѣ). Уп. *3 sg.* ѣ л. 596, ѡстоупи, пристѡупи л. 39, створи лл. 39, 45. Аналогија показује, да овамо

спадају и облици 3 sg. под титлом изи^д л. 39, пристоу^п лл. 446, 476, 50, 526, 546, 576, рѣ^ч л. 526. 3 pl. маѣче л. 416, роу^к л. 56, створѣ л. 39, можда и причестѣ л. 386. И ако сличних облика има и у старословенским споменицима, ипак у нашем рукопису те облике треба приписати српском преписивачу, јер се налазе искључиво у примедбама, које прате текст службе, а имају пуно српских особина.

Облици 2—3 sg. аориста са наставком ть (из ть) свакако припадају старословенској подлози: 2 sg. кы^ѣ лл. 156, 17, 296, 40, прѣкы^ѣ л. 11, зачеть л. 216, приѣть лл. 156, 186, 296, 3 sg. кы^ѣ л. 436, кыст' л. 466, начеть лл. 51, 556, приѣть лл. 456, 46, 64, дасть л. 49, ѿдасть л. 566, спасеть л. 57. Али насупрот Мир. Јеванђељу од глагола дати облици без сть чешћи су: 2 sg. да л. 566, прѣда л. 70, 3 sg. ѿда л. 566.

3 du. у споменику не постоји, али имамо 34 примера 2 du. увек са наставком та: просѣкѣтита л. 15, ѿгонита л. 156, покажита л. 156 и др.

2. *Аористъ*. — Глаголи типа ѡти имају облике само са наставком -х-, односно -ш-: начше л. 57. Глаголи са основом на сугласник знају само нов аорист са -ох-: 1 sg. кынидохъ л. 566 (двапут), приѣгохъ л. 406, рекохъ л. 536, 3 pl. наидоше л. 7, нападоше л. 45, покрѣгоше л. 696. Једини изузетак чине облици рѣхъ лл. 416, 536 (двапут), 55. рѣше л. 636. Ова последња црта потсећа на Мир. Јев., али уопште узевши стање аориста у нашем Чину нема ништа архаичко.

3. *Имперфект* зна готово само сажете облике. Облика без сажимања имамо само четири: вѣаше л. 456, вѣиаше л. 556, даиаше л. 51, ѡмѣиаше л. 43, и то увек у јеванђелском тексту. Дакле српски преписивачи успели су, да готово свуда истисну несажете облике. Сажетих пак облика имамо 33 примера.

Облици 3 du. на шта, ште у Чину не постоје. На л. 56 место вѣашета Зогр. (л. 7, 41) налазимо вѣста.

4. *Кондиционал*. — Ту споменик потпуно се слаже са Мир. Јеванђељем. Као ово јеванђеље и глагољски споменици, он не зна облике са кыхъ, кы итд., него само са вимъ, ки итд.: аще ки вимъ л. 56, вѣдѣахъ ки л. 56, да ки ѡахъ л. 556, кистѣ ѡбили, вѣрадовали се кистѣ л. 536. Али у 3 pl. и он, као Мир. Јев., место више или бѣ употребљује српски облик ки: да ки се ѡбили л. 59.

5. *Партиципий прошлог времена*. — Као глагољски споменици и старословенска подлога Мир. Јеванђеља, оригинал Чина претпостављао је код глагола IV разреда облике са наставком ѣ: кыпашѣ л. 166, ѡзарѣшемъ л. 296, покорѣшаго се л. 506, приближѣшю се л. 10, приложѣше л. 696, прѣклонѣсе л. 146, прѣклонѣше се л. 65, прѣластьшаг л. 66, прѣстоупѣшаго л. 21, порождѣшиа л. 20, рождѣшиа лл. 96, 10, рождѣшиа лл. 116 (двапут), 21, 32, 33 (двапут), 336 (двапут), 35 (двапут), 356, 66, рождѣше л. 106 (двапут), рождѣши лл. 326, 336, рождѣшаго се л. 18, рождѣше л. 36, рошиа л. 326, сѣрѣше л. 396, сѣрѣшише л. 69, сѣрѣшиша л. 366, вѣмѣиша л. 376, сповѣша се л. 36, ѡбѣиши се л. 336, ѡвѣшаго л. 21 (свега 38 примера). Али српски преписивачи унели су више облика са наставком икъ: варикъ л. 696, вѣлюбивѣшаго л. 536, иждивѣши л. 28, изнѣрикъ л. 69, испросикъ л. 206/21, ицѣливъ л. 65, ѡвратикъ се л. 566, ѡвратикъша л. 62, ѡкрѣвѣикъ л. 70, ѡставикъ л. 72, ѡцѣстикъ л. 31, приложивѣши лл. 38, 706, прѣклоникъ се л. 16, прѣкрасивѣшаго л. 266, створикъ л. 13, створикъ л. 39 (свега 17 примера). Неки од ових примера свакако су

могли постојати и у старословенској подлози Чина. Огромна већина их пада на другу половину споменика, што наводи на мисао, да ови облици припадају баш српском преписивачу.

6. *Суйин*. — Свугде је замењен са инфинитивом: уп. *китати*, *кзискати*, *спасти* л. 466 место *китатѣ*, *кзискатѣ*, *сѣстѣ* (у Зогр. Јев. Лука XIX, 7, 10).

7. Треба још забележити облике *1 sg. кѣдѣ* л. 48, *азѣ испокѣдѣ* л. 16, даље *вѣиднаѣ* л. 466 са и у основи место очекиваног *ѣ*, аорист *ѣмрѣхѣ* л. 53 без *ѣ*, као и у Мир. Јеванђељу. Што се тиче *2 pl. императива прѣкѣните* л. 516, то је овај облик вероватно једноставна погрешка настала изостављањем слога *ка* у облику *прѣкѣкѣните*, који налазимо, на пример, у Зогр. Јеванђељу Марк., VI, 10.

Анализа споменика показује његову велику сличност у погледу правописа и језика са Мирослављевим Јеванђељем. Његова подлога била је писана такође на старословенском језику македонске рецензије, без трагова средњобугарскога утицаја, и у својим битним особинама подудара се са старословенском подлогом овога јеванђеља. И ако млађи и по времену свога постанка и по језику, Чин је овај понекад архајичнији од јеванђеља и боље чува правопис свога оригинала. А и одлике, које имамо основа приписивати последњем преписивачу Чина, обично се поклапају са одликама Мирослављевог Јеванђеља. — Можемо слободно рећи, да оба споменика припадају истој школи, коју бисмо могли назвати охридском.

Владимир Розов

RÉSUMÉ

Un parchemin du XIII siècle du Musée de la Serbie du Sud contenant le texte du sacrement de l'extrême onction.

Le manuscrit fut trouvé en 1926 dans l'église de saint Athanase à Premca près de Kitchevo. Actuellement il appartient au Musée de la Serbie du Sud à Scoplé. Le parchemin n'est pas grand. Il compte seulement 72 feuilles à deux colonnes de texte, reliées entre deux planches de bois. Néanmoins il offre le plus grand intérêt. Son contenu est tout à fait original. C'est le texte du sacrement de l'extrême onction, célébré sur un moine malade. Malheureusement la première feuille et quelques feuilles à la fin manquent. L'analyse paléographique et linguistique nous démontre, que le manuscrit fut copié vers la fin du XIII siècle par un serbe, que son prototype fut écrit en vieux-slave de la rédaction de Macédoine sans aucune singularité du moyen-bulgare et ressemble dans tous ses traits essentiels au prototype de l'évangile de Miroslave. Les particularités qui caractérisent le dernier copiste serbe de notre manuscrit, à leur tour ressemblent beaucoup à celles du copiste de cet évangile. On peut dire, que tous les deux appartiennent à la même école, que nous pouvons nommer l'école d'Ochride.